

Frank Brangwyn: Vlaka tovarne ladje.

Alkohol.

I.

Tolažbe angelj se nad čaše sklanja, –
nalij šampanjca, vina, ali žganja.

Dobrotnik alkohol je, vsem pomaga, –
rakijo pij, komur so vina draga!

Tu se peni, tam omedleva teže,
z bogatimi se in z berači veže.

Skrbi odganja, zvezde stavi niže,
še tepec je za hip bogovom bliže.

Vsakdanjost izgubi pravice,
vse bolj prijazno je njegovo lice.

Tolažbe angelj se nad čaše sklanja.
Pij! Tvoja čaša tvoja je lobanja.

II.

Pijani so bokali, mize, vzduh.
»Daj bog nam naš vsakdanji kruh, naš kruh.«

Pijan je klin, klobuk, svetilke plamen.
»In vsega hudega nas reši! Āmen.«

Doma je trezno vse in luč brli.
Naj molijo! Le naj! Zapojmo mi!

Zaprte so skrbem nadložnim duri:
lepo se poje v tej svečani uri.

»Ki si v nebesih oče, pridi k nam,
naš nas je pustil in odšel drugam.«

Vinograd kupil bom in hišo belo – – –
Plačaj! Zunaj na odru čaka delo!

III.

Opojno svirajo cigani rjavi.
Zdaj polno vre, zdaj kakor plač v daljavi

iz tožnih vijolin, cimbal prevzetnih,
zdaj ko zaupni klic noči poletnih.

Oči strme... Skrivnost se jim razgrinja:
nad dimom plava Venera boginja.

Pred durmi plakajo zgubljene sreče
in želje gredo v pariš, v rokah sveče...

Točaj, natoči, nosi za cigane!
Enkrat sem v sanjah z njo šel prek poljane,

oči so bile modre, kodri plavi – –
Opojno svirajo cigani rjavi.

IV.

Raztrgana so srca zaželela,
zjasnila so se lica posinela

za hip. Dovolj. Po trajnosti kdo vpraša?
Kraljica nam usoda, vera naša.

In mrtva srca so zabrepenela,
odtrgala od duš se nada bela,

od mrtvih duš. Za hip. Dovolj. Zadosti.
Nihče usode morja ne premosti.

Neskončna je usoda, nezmotljiva
le njena pota niso nikdar kriva.

Kdo ve, kam jutri butne barke naše!
Ā kaj nam mar, dokler so polne čaše?..

Pavel Golia.

Primicija v Slovenskih Goricah.

(Štirinajsto poglavje romana »Kontrolor Škrobar«.)

Spisal Alojz Kraigher.

(Konec.)

V tem trenutku udari dr. Rupnik po kozarcu... Jezilo ga je, da nihče ne porabi prilike, navdušiti ljudi za narodnost. Dolgo je že listal po beležnici...

Mlad župnik pride naglo k njemu in mu pošepeče:

„Prosim, nič nacionalnega!“

„Zakaj ne!“ — se okrene Ivan burno.

„Saj vidite... nekaj Nemcev je navzočih.“

„Gospod stotnik, ali smem povedati par besed? ... Celo odkrito, brez strasti!“

„Prosim, prosim!“

„Toliko razumete slovenski...“

„Seveda! Prosim!“

„Torej?“ — se okrene zopet k župniku, ki zmigne z rameni in se resignirano odstrani.

„Živio dr. Rupnik!“ — ploska Košak in najrajši bi kar koj zapel svoj tuš:

Živio, oj živio...

Dr. Njivar si briše ščipalnik. Novomašnik se skloni naprej in si ogleda Rupnika malo plašno; poznati mora njegovo eksplozivnost. Duhovništvo in gospoda se popravi na prostorih. Ljudje se zgrnejo pred našo mizo.

„... Dovolite, gospoda, da preberem nekaj stavkov in dodenem par opazk! Rudolf Hans Bartsch piše v svojem romanu »Nemška bol, sledeče:

„Ti nesrečneži! — o slovenskih izobražencih pripoveduje — ti nesrečneži so si vzeli od nemške omike samo najpotrebnejše in so se zaprli pred največjim, kar more dati, pred onim, s čimer tudi Nemec sam šele postane popoln: pred zapuščino njegovih velikih, svobodnih duhov, njegovih pesnikov, njegovih miselcev, njegovih učenjakov.

Bili so kot oni kovač, ki je podkoval Zveličarjevo oslico in smel zato izreči troje želj. Trikrat mu je zaklical Zveličar: Najboljšega ne

pozabi! — kovač pa si je želel na svojo hruško past za tatove, denarja v svoj mošnjiček in žganja v svojo steklenico.

Najboljšega ne pozabi! In ti ljudje so zapustili nemške šole in so zavrgli edino, kar je bilo vredno dati in vzeti: nemško dušo. Zdaj so bili izobraženci in niso vedeli, da jim je bilo vzeto zadnje, kar človeka plemeniti: Sla k velikemu nasledstvu! ...

Smejete se kovaču!“

„To ni bil naš godec-kovač?“

„Tudi jaz sem si izbral najboljše: polno čutaro!“ — se oglasi zadaj prizadeti s sajastim obrazom.

Ljudje pa v smeh...

„Bartsch nam torej očita, da smo zavrgli nemško dušo, zapuščino nemških velikih duhov: umetnost, književnost in znanstvo. Jaz pa pravim: to je laž!“

„Laž je!“ — potrjuje dr. Njivar.

„Spominjam se, da smo imeli Slovenci v Mariboru na gimnaziji stalno boljše rede iz nemščine in nemške slovstvene zgodovine nego pristni Nemci sami. Slovenski izobraženci se že od nekaj in se še danes navdušujemo ob idealih, vzvišenih mislih in plemenitih čustvih nemških velikanov. Tu smo prav tako doma kot Nemci sami.“

„Res je! Bravo! Bravo!“

„Če je torej to »najboljše« — tega nismo pozabili. Z odprtimi, žejnimi in hvaležnimi srci smo sprejeli vase proizvode nemškega duha.“

Ljudstvo ploska in pritrjuje, čeprav ne more docela razumeti razmotrivanj.

„A kaj pravi Bartsch dalje?“

„Slovani so preganjali in zavrgli najboljše, česar bi se mogli od Nemcev naučiti, nemški jezik, to pot do blagra nemirnih duš, pa tudi do moči in dobička.“

Gospoda moja, tudi to je laž!“

Malo tesno postane ljudem. Nekateri se spogledujejo. Nič pritrjevanja . . .

„Vsi slovenski izobraženci govorimo nemški; v vseh naših šolah se učimo nemščine; slovenski delavec in rokodelc se uči jezika; slovenski kmet pošilja svoje sinove služiti k Nemcem, da se vsaj za silo priučijo jeziku. Mi hočemo in moramo znati nemški, ker kupčujemo in živimo z Nemci in nočemo, da bi nas kak prekanjen Nemec upilil preko ušes in nas orepkal za par rajnškov, ki jih imamo tako premalo.“

„Hohoho . . . Res je! Res je!“

„Slovenci smo brihtnih glav, hitro se navadimo tujega jezika. Celotni Nemci nas zavidajo za to lastnost. Mi pa dobro vemo: več jezikov znaš, več mož veljaš!“

„Bravo! Živio!“

„Če je torej to ‚najboljše‘, — tudi tega nismo pozabili. Z odprtimi, žejnimi in hvaležnimi srci smo sprejeli nemški jezik, ki nam je odprl zaklade nemškega duha, pa nam pomaga tudi do dobička.“

„Res je! Nihče ne sovraži nemščine! Živeli Slovenci!“

„A nekaj drugega je, kar bi zahteval Bartsch od nas . . . Za nemščino bi morali zavreči svojo narodnost. Z Goethejem in Schillerjem v srcih bi se morali odreči svoji materinščini.“

„Fej! Mi ostanemo Slovenci! Živeli Slovenci!“

„Če je ponemčenje, odpadništvo, izdajstvo, renegatstvo, — če je to ‚najboljše‘, na kar bi ne smeli pozabiti, potem je to ‚najboljše‘ oskrunba legende o Zveličarju, je oskrunba spomina nemških velikih duhov. Goethe se je moral trikrat obrniti v grobu, če je slišal, da je ‚slo k velikemu nasledstvu‘ — renegatstvo!“

„Fej! Izdajica — kukavica!“

„In tako moramo mi Slovenci, zaničevani in preganjani, — mi moramo braniti plemenitost nemških veleumov pred izkoriščanjem in blatenjem njih lastnih majhnih epigončkov. Odpadništva nikjer ne povzdigujejo, izdajalca nihče ne spoštuje; značajnost kaj velja, zavednost in zvestoba. In če ostanemo Slovenci, trdni, neomajni, se moremo ponašati, da bolje razumemo nasledstvo nemških genijev nego pevec renegatstva Bartsch in njegovi zaobljubljeni. Zato izpijmo kupico na procvit Slovenskih Goric, tega para-diža naše domovine, in na njih značajno, narodnoponosno slovensko ljudstvo!“

„Živio! Mi ostanemo Slovenci! Proč z odpadniki! Fej renegatstvo!“

Košak zapoje z bučnim glasom:

„Hej, Slovenci, naša reč slovenska
živo klije . . .“

Godba udari za njim; ljudstvo vstane in se odkrije; iz dvesto grl grmi mogočna pesem navdušenja in samozavesti . . .

Stotnik jo je bil odkuril iz lope že pred koncem govora. Ferenc pa stoji za mizo, cigaro v ustih, roke v žepih, z ošabno zaničljivostjo na posinjelih licih. Kraljičina sedi — edina v lopi — s povešeno glavo, prsti jej neprestano trgajo cvetice . . .

Za sosednjo mizo stoji napol gosposki človek, ki se ne briga za petje in hoče menda izživati z glasnim govorjenjem. Že med govorom sem bil zapazil njegove sovražne poglede, ki so se vlovili tuintam s Ferencjevimi in Posegarjevimi. Zdaj ga spoznam — Werbnigga od sv. Bernarda — in spomnim se nastopa pred Mohoričevo gostilnico.

Po končanem petju priteče k njemu bogoslovec-ceremonijar, mu začne šepetati na uho in piti z njim. In res ga pridobi za mirovanje.

Taki ljudje so pač nemškutarji, iz prirojene klečeplazne udanosti gospodi, ki je bila vedno nemška in je nemštvo morda celo poroštvo za njeno pristnost. Atribut gospode pa je tudi črna suknja. In salonska suknja bogoslovčeva — čeprav jo nosi Slovenec — vseeno vpliva, kadar so drugače okoliščine ugodne . . .

Jaz se izmuznem ven, da se pririjem k Miliki, ki me je pozdravljala od daleč s svetlimi očmi.

Zunaj pa naletim na stotnika Wambergerja. S cigareto v ustih stoji pod brezo in gleda čemerno po vinogradu navzdol. Lica so mu živordeča in še bolj napeta, vzdignjena visoko v spodnja veka.

Povabi me z očmi in pravi komaj šepetaje s svojim rezkim glasom:

„Na, pogledjte! To je bila pravzaprav ne-taktnost. Gost je gost. Povabljeni so tudi Nemci... in to je brezobzirnost. Na nešteti primicijah sem že bil; ampak . . . Advokat je pač hujskač že iz poklica.“

Dogorelo cigareto vrže proč in si prižiga novo.

„Saj nič ne rečem . . . Nekdaj zmagajo Slovenci. Čvrst narod je, nadarjen in pošten. In že po zakonu narave morajo nekdanji pastirski trgci in ta nemška mesta . . . tudi Maribor in Ptuj in Celje. Obkroženi so od Slovencev, oblegani, od vseh strani obkoljeni . . . Gmotno so odvisni od Slovencev, saj živijo od njih. In kadar se Slovenci toliko okrepe, da bodo mogli tudi v trgovini tekmovali z Nemci; — potem je boja konec, predaja, kapitulacija nastopi. Tako se je zgodilo že na Kranjskem . . .“

Vzpine se v tesni bluzi in se nagne k meni še intimneje:

„Ampak — prosim vas, čemu že zdaj ta srboritost. Evolucija vam prinese zmago, ne revolucija! Natihem se pripravljajte in zbirajte moči! Sovražnik bi ne smel poznati vaše orožne sile in vaših utrd. Nekega dne postane jasno, da je premoč na slovenski strani in Nemeč se začne umikati . . . Tu pa imate na primer pri Pomočnici Severja. Jaz sem mu povedal: on si izčrpa živce in streljivo, pa obleži ob cesti. Ni mogoče, da užene Ferenc. Infanterist se ne podaja v boj s topničarjem, pa če si duševno in pravno še toliko močnejši! Postavite trgovca k Pomočnici, trgovca v redu; pa potegne hitro druga sapica! A kje imate še trgovca? — Povzpeli ste se komaj do peščice branjevcev.“

Potolažen se prestopi in nadaljuje samozavestneje:

„Vsa stvar je vendar jasna, tako naivno jasna! Sever si samo življenje trapi. Pri ljudstvu ne dobi zaslombe, dokler ne dokaže, da je dosti močen zanjo. Drugače pa živi v sovraštvu in preganjanjih, v obrekovanju in zahrbtnostih . . . saj je razumljivo, da ga hočejo uničiti. — Brez zadovoljnosti živi in brez zabave . . . pa še drugim jo pokvari. — Jaz ne morem več k Pomočnici. Družba pri Košarju . . . z županom vred, z nadutežem . . . njih izobraženost je pod gladino . . . K žandarjem kot oficir ne morem sestiti . . . Prej so prihajali učitelji . . . ti se znajo vsaj zabavati! . . .“

Jaz mu odkritosrčno priklimavam. Razumem ga s sorodnim čustvovanjem . . . Ali ne preseđa tudi meni to politično divjanje, ki izpodriva vso družabnost, vso zabavo?

Tu priheheče dr. Rupnik proti nama. Komaj se odtrže od vrat, govoreč čez ramo z nekom v lopi. Lica mu žare veselja; oko se mu solzi, da ga mora z robcem brzdati.

„Hahaha, gospod stotnik! Vi ste zbežali?“ Častnik se izgovarja s svojim stanom. V lopi niso samo Rupnikovi pristaši. Videl je obraze, ki niso gledali prijazno. Ko bi prišlo do rabuke . . .

„Pa ste brali ‚Nemško bol‘?“

„Bral sem jo. V celoti mi ugaja. Opisi naših krajev, ljubezen do pokrajine — je nekaj grandioznega!“

„Ampak . . .“

„Prenapetosti so v njej. Netočnosti.“

„Ignorantizmi, gospod stotnik! Ta človek ne pozna Slovencev. Ne pozna jezika, ne pozna navad, ne pozna razmer in ne pozna razvoja, ne sedanjega, ne zgodovinskega. V avtomobilu je preletel naše kraje; zapelo mu je par klopotev . . . pa si je že domišljeval, da nas pozna dovolj za svoj roman.“

„Bartsch je bolj lirik nego epik. Zato se mu dejanstvenost in resničnost ni posrečila. V slikanju občutja in razpoloženja pa je mojster.“

„Slišite — haha — kaj pa pravite k trditvi, da Slovenci ne znamo peti?“

Stotnik se obrne malo proč:

„Bil je pač slabo informiran.“

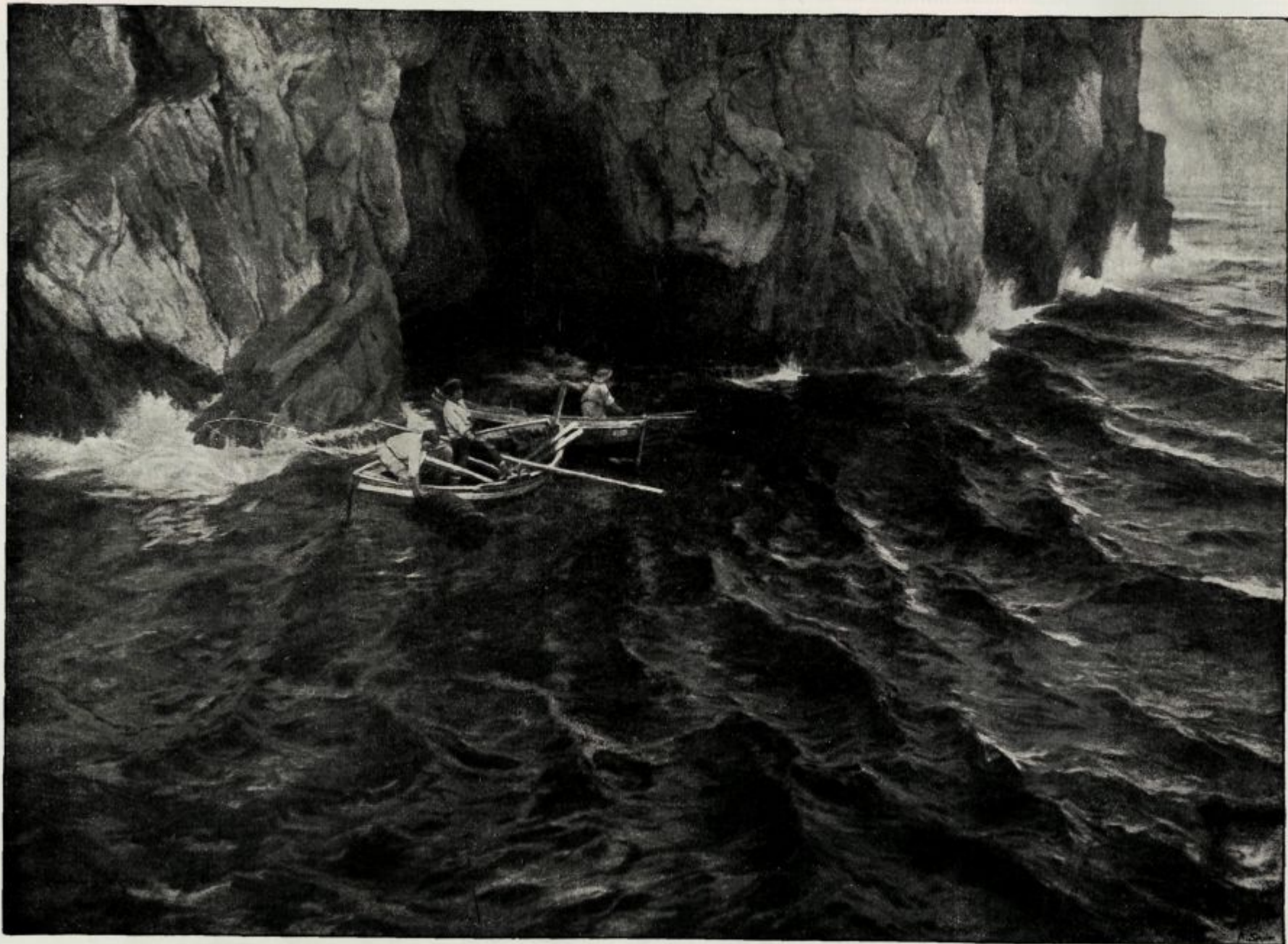
„Informiran? — Monotono pojemo, obupno monotono! Tu poslušajte!“ — pokaže proti lopi, iz katere odmeva petje . . . „ubrano, kadar poje eno samo omizje; neubrano, če se jih oglasi več naenkrat.“

„Imate prav: monotonosti ne čujem!“ — se nasmehne stotnik.

„Ni jih boljših pevcev od Slovencev! Pesmi — narodnih pesmi — štejemo na tisoče. Vesele so, poskočne in poredne, zaljubljene, sanjave, žalostne, obupne . . . karkoli hočete! Monotone niso! In če poslušate navadne kmečke fante, ki se niso nikjer učili petja, ne poznajo sekiric in ničesar . . . vsaj troglasno vam zapojó! Nikdar monotono! — Bartschu je ruski mužik zvonil v ušesih; morda tudi Čič ali Vlah . . . Pri nas prepevajo celo klopote v zboru. Ecco! Tu poslušajte! On je seveda slišal vedno samo enega, ker je dričal mimo kakor brzovlak.“

„To je tudi mene dregnilo, priznam.“

„Sovraštvu ne zvonijo zvonovi in ne poje pesmi — pravi nekje v romanu. Veste, kdo ne poje? — kdo nima niti ene svoje pesmi, da bi jo zapel? — Spodnještajerski nemškutar. Celó pravi Nemeč, inozemec in priseljenec, pozabi tukaj svojo pesem. Če jim s silo vbijete kratko

H. Urban: Ob morski obali.

šolsko pesemco, vam jo zapoje — enoglasno, monotono! Če pa hočejo resnično peti, zapoje slovensko pesem. To se zgodi seveda le po polnoči... Kje je torej sovraštvo, ki ne zvoni zvonov in ne prepeva pesmi?"

„Pri Sv. Jedrti imajo dober pevski zbor.“

„Umetna pesem ni narodna. Ta ni značilna za narodnost... Tudi papigo naučite peti!“...

* * *

Jaz ju zapustim in zavijem krog ogla.

Cilika! — Na hišnem pragu se naslanja ob odprte duri, vsa razžarjena in vroča, kot bi bila delala pri ognju. Oblečena je dražestno, v pestrih, svetlih barvah; celo kuhinjski predpasnik, majhen kot brisača, se jej poda.

V istem hipu — kot bi trenil — so se ujele najine oči...

„Vi tudi tukaj, gospodična Cilika?"

Skočim k njej, potegnem listnico iz žepa in jej pokažem šopek nageljnov, stisnjenih, a še ne celó ovelih.

„Ali jih poznate, gospodična?"

Skoraj omotičen je njen pogled; izza rdečih lis na licih jej buhne nova rdečica po vratu in po plečih...

Bili so nageljni z njenega okna.

„Enega vam dam nazaj, gospodična Cilika. A druge mi pustite, kaj? Na srcu jih nosim, glejte!“

Strašno rada bi me vprašala, kako sem jih dobil; čeprav že itak slutiti, da sem bil splezal sam ponje...

„Prosim!“

Z roko seže po cvetico in si jo zatakne v kodre. — A njena ročica diši po kuhinji; morda so se jej celó lasje nasrkali kuhinjskega vonja...

„Vi ste za kuharico, gospodična?"

Slaščice jim je prišla delat... piškote, torte... izučena je v slaščičarstvu...

„Hitro grem pokušat... Če so vaše umetnine sladke kot vaša očca, potem se jih naližem, da bo kaj! Ne pridete nič v družbo?"

„Ne utegnem še. Pozneje morda.“

„Ste slišali Rupnika?"

„Ne.“

Iznova zardi in zbeži v vežo. — Seveda ga je slišala... Sram jo je...

* * *

V lopi je vrišč in šunder. Obed je končan, ljudje se nalivajo z vinom in črno kavo. Petje

in godba, vzkliki in govorance, prigovarjanja in prepiri, pa taka gneča, da si moram pripraviti komolce, četudi ni ravno daleč do mize hrepenenja.

Med belimi dekleti sedi že nekaj bogoslovcev in dva frančiškana. Veselo trkajo in pojo:

„Dere sem jaz mladi bija,
te je lüštno b'lo.

V hiši kolca sem potaka,
varva mačiko...“

Mladosten pater slamnato-rumenih las pači obraz in obrača oči, da se mu svatovce hrupno krohotajo. Njegov starejši sobrat, krepek mož z bleščečimi naočniki, zmajuje z glavo nad njim in se smehlja prijazno. Dekleta se hihicejo veselo, skrivajo usta z robci, prepevajo in pijo s sramežljivimi pogledi po gospodih.

Milika izteza vrat in išče, kje bi me zagledala. Tudi ona je vesela in razžarjena. Zobje se jej leskečejo v smehu; mlad bogoslovec jej poskuša skromno dvoriti.

Z druge strani mi pojo v ušesa:

„Den'te me v črni grob,
liter na grob!“

In v istem hipu od sosednje mize:

„Odprite se, čepi,
odškrnite, pipe,
naj se meni vince
v grlo pocurlja!
Curljaj, curljaj, curljaj!
Curljaj, curljaj, curljaj!
Naj se meni vince
v grlo pocurlja!“

Nenadoma me pozdravi majhen grbast dedec, vabeč me ljubeznivo s kupico in stresajoč mi roko. V davkariji sem mu bil storil nekdanj uslugo, pa mi je hvaležen. Poleg njega sedi ženska v gosposkem klobuku, preko mize pa me gleda radovedno tuj gospod, ki se mu obeša za komolec mlada čedna deklica.

„Le sami pijte, Žampa! Jaz ga imam dovolj.“ — A pomočiti moram vendar ustnice v pijačo, da ga ne razžalim.

Predstavi me v strahoviti nemščini, s katero se sili z očitnim ponosom. Gospod je njegov brat, nekakšen uradnik — bržkone privaten — z Dunaja. Zviška mi poda roko in malo ironično se ozira na ves ta bučni vrvež. Ženska jo njegova žena, trda Nemka; tudi otrok ne zna slovenski.

In celo on se pobaha, da mu že malo trdo teče domača govorica.

„Kaj hočemo?! Če pride človek na Dunaj, mora pustiti trebuh ali slovenstvo zunaj. Še dva dečka imam doma... slovenščine tako ne bosta potrebovala.“

Jaz se čudim, da se mu je celo obraz potujčil. Nihče bi ne slutil v njem Slovenca.

„Gospod kontrolor!“ — začujem v tem trenutku Miliko.

Omizje družic se je bilo dvignilo. Milika stoji že pri izhodu in mi namiguje. Treba se je torej preriti zopet nazaj.

„Mi pa ostanemo kakor smo b'li...“

pojo navdušeno na levi; na desni pa si glasno dopovedujeta dva kmetiška možakarja:

„S slovenščino ne prideš nanjč do Mure!“

„Še na mlin ne prideš z njo!“

„Moji otroci, hvala Bogu... Jaz sem skrbel in bom skrbel...“ —

Milika mi je prišla naproti:

„Kod pa se prerivate? Šele zdaj sem vas zagledala... Rajat gremo!“

„Plesat?“ — V gneči si dovolim, da jo primum krog pasu in stisnem k sebi.

„Gospod kontrolor... kaj delate?... tu pred vsemi!“

„Sklonite se malo, gospodična! Jaz bi vas poljubil.“

Ona se zdrzne in skriva smeh za robcem; z levico pa mi stisne roko in si jo pomakne pod pazduho... Ali slutiš že nevihto, ljubica?...

„Kaj neki mislite?! Plesat na primiciji!?... To je prepovedano! — Malo skakat gremo, mance lovit!“

„Midva se greva skrivat, gospodična!“

„Kako ste poredni!“ — Zopet mi stisne roko in me pogleda vroče.

Ob izhodu pa me vpraša tiho in v zadregi:

„Ali ste pozabili, da sva že pila bratovščino?“ ... A ne čaka odgovora: „Pridite na travnik kraj gozdiča! Tam se zbiramo.“ — In steče v hišo...

Lopa se prazni, zunaj švigajo ljudje tja in sem, na vse strani. Rdeči in zaripljeni, nekateri že malo vinjeni, s kalnimi očmi in opotekajočimi se nogami. Ker je predaleč do gozdiča, se olajšujejo kar ob steni in med vozovi po kolesih...

Ferenc se odpravlja s kraljičino domov. Pokroviteljsko odgovarja novomašniku; za sta-

riše, ki se mu sladkajo od obeh strani, se komaj zmeni.

Voz stoji naprežen. Godci se postavijo za njim, igrajoč odhodnico.

Elza, pretirano vzravnan, govori s Posegarjem:

„Konrad je ostal doma. Oba z očetom ne moreta od hiše. A mislim, da mu ni posebno žal.“ —

„Zakaj se vam tako mudi, gospodična?“

Svétnik in svétnica sta stopila ravno iz lope. Ona se oklepa svojega moža in išče Milana z lornjeto.

Posegar se obrne neopazno s hrbtom proti njej, ustnice se mu skrivajo.

„Vas ne mika rajanje, gospodična?“

„Otroške igre, morate reči!“ — se nasmehne ona zaničljivo.

„In rakete zvečer? Razsvetljava?“

„To bomo lepše videli od Pomočnice. — Ko bi vsaj teh hujskačev ne bilo, teh panslavistov! Poslušajte, kako rezgeče ta imenitni doktor Rupnik! Človeku je ogavno!“

Ivan se smeje z dvema družicama, katerih ena je resnično krasotica.

Posegar se namrdne:

„On misli, da je na Kranjskem. Saj ga še...“

Tu se sreča z mojim pogledom in se vgrizne v ustnico. Za trenotek me gleda zabodeno... Nenadoma mu zakliče svétnica:

„Milan, mi gremo na travnik. Pridi za nami!“

Svétniku je videti, da bi se rad od Ferenca poslovil. A gospa ga odrine proč; bržčas se boji, da bi ne mogla brzdati ljubosumnosti pred Elzo. Ob oglu se še enkrat okrene in si natanko ogleda Milanov obraz...

Stotnik Wamberger je pristopil in naznanil novomašniku, da mora na skok k Ambrožu. Zvečer se zopet vrne. Zmenjeno ima tarok-partijo, konec mize je zaseden... Ferenc ga povabi, da se pelje do razpotja z njim...

Dr. Rupnik se je oklenil kmečke krasotice. Visoko, močno dekle, kot mleko belih lic in hrepenečih oči. Zmanevriral jo je od prijateljice proč, govori jej na srce in se pritiska z ramo k njej...

Dr. Mraz, njegov Hrvat, dr. Njivar, trije duhovniki se vnamajo v političnem pogovoru. Njih koraki so namerjeni na travnik.

Košak prihaja s svojo družbo iz lope, veselih lic, prepevajoč:

„Tu najboljše vino rase,
to ja vemo mi;
Bog ne vzemi naše špase
nam za grehe si!
Tisto pilko nam ofnajte,
kjer je brez vode!
Le nič dolgo ne košajte,
naj le hitro gre...“

Za njim pride Sever s svojo ženo in mladim ambroževskim učiteljem Breznikom.

„Ne greste plesat?“ — me podraži Severjeva gospa.

„Zakaj ne, milostiva? Pojdiva!“

„Saj nimate korajže... Vse odpustke bi izgubili!“

„Odpustke?“

„Ne veste, da dobijo primičarji odpustke? Po kaj pa ste prišli, če ne ponje?“

Breznik se zasmije s škrbastimi čeljustmi:

„Ko bi bili odpustki na deklina... potem, kaj ne?“

„Dekline so odpustki!... Tako so bele in nedolžne... Gospod kontrolor si je že enega izbral... Jaz vse vidim!“

„Torej pa pojdimo k odpustkom!“ — pravi Sever. „Boste videli: ples je sicer prepovedan, a to rajanje je prav ko ples. Človeški duh je iznajdljiv.“

Travnik ni prevelik. Na levo prehaja po strmem obronku v gozd, na desno v zložno reber z vinogradom in sadovnjakom. Zadaj se vzdiguje nizek holmec. Na njegovem vrhu je dolga vrsta nasajenih drogov, zvezanih s prečnimi koli. Na teh je pribitih nešteto majhnih deščic, ki mole vodoravno v zrak kot primitivni krožniki: priprava za razsvetljava ob devetih; na deskah bo gorela smolovina.

Razgled je še precej odprt, čeprav že ni več daleč mrak...

Ljudstvo je že vse tu zunaj, pisano in šumno. Godba igra koračnico.

Dekleta rajajo po travniku v dolgih vrstah nekaj finale iz kadrilje. Časih zajamejo gospoda v svojo sredo in plešejo krog njega, da ga zamotajo v klopko, tesno kot bi ga z vrvjo nategnil. Tu se smehlja objemajočim ga dekletom z božajočimi pogledi visoki lepi pater frančiškan; tam skače in se pripogiba in uhaja slamnato-

rumeni sobrat njegov, da ga deklina ne dobijo v mrežo. Zdaj se zaletava dr. Njivar, obkoljen od neprodirnih vrst, in poskuša uiti. Njegova gospa stoji ob strani s čemernim obrazom in gleda proč. Zdaj zopet cepeta debel duhovnik, majhen in širok, vzdiguje roke in maha z njim, kot bi se potapljal, dokler res ne vtone v pisarnem vrtincu... Smeh in šale, vzkliki, vriskajoči in vriščeči, včasih tudi prestrašeni in grozeči, uhajajo iz vrveža... Slavljenec gleda od strani. Mati ga drži pod pazduho; oče mežika naglo z vek, ginjen in ponosen na imenitno prireditel.

Bledo lice primicijantovo in njegova resnost se ne strinjata čisto z bučečo veselico.

Kmetiški mladeniči so razpršeni po travniku med vrstami. Nekateri gledajo grdo in ljubosumno, ker se čutijo premalo upoštevane. Drznejši se vsilijo med vrste in skačejo z deklinami; časih si dovolijo kak smelejši prijem... dekleta zavrišče in jih naženejo iz vrst.

Vse naklanjajo največjo pažnjo duhovnikom. Od posvetnih gospodov počaste le najodličnejše.

Ivan raja z njimi. Svojo krasotico vleče za roko in vodi celo vrsto. Zdaj teče ravno mimo gruče kmečkih fantov. Eden mu podstavi nogo, da se spotakne in skoraj pade...

„Hoho!“ — se zasmije Severica. „Dr. Rupnik bo še tepen danes. Ta je bil njen fant, ki ga je izpodnesel.“

Na mali vzvišini zapazim Ciliko. Predpasnik je bila odložila. Roke drži prekrizane v naročju, izpod krila jej taktira nožica v rumenem čeveljcu.

Pri njej je Bratko. Velik in neroden, roke na hrbtu, zija po travniku, le tupatam se nagne k njej z besedico.

Ona se dolgočasi. Usta so jej stisnjena, obrvi spojene in povešene. Z generalskim pogledom opazuje prizorišče, od leve na desno in spet nazaj...

Jaz se jej skrivam za Severja. V prvi vrsti stojim med gledalci in lahko bi me videla. A nič mi ni ugodna navzočnost njena. Bojim se, da bi me ovirala pri Miliki in mi zmešala račune...

„Ali ste zapazili?“ — mi šepne Sever. „Nemci so večinoma odšli. Rupnikov nastop jih je razžalil. Nekaj tujcev je še tu, z Dunaja in iz Gradca. Saj so po večini domačini; a kdor ob-

leče enkrat trdo srajco v mestu, se nam izneveri. Je vse zastoj!

Gospa Melanija ima že vendar zopet Milana pri sebi. Nestrpnost jo je minila. Z lornjeto opazuje rajanje in se smehlja navihano; a vsak trenotek se ozre s skrbjo na svojega ljubimca, če je že zopet ne izdajajo njegove izbegavajoče oči...

Profesor dr. Janko Mraz stoji v ospredju. Z bombastičnimi kretnjami razlaga nekaj svojemu Hrvatcu. Njegova lepa brada plapola ob hitrem gibanju, kalabrezar mahota v velikih lokih... zdaj mu pokaže kam v daljavo, zdaj po travniku na pestre gruče, zdaj zopet na kako bližnjo cerkvico...

Nenadoma pridrvi naravnost proti meni vrsta belih vil — z Miliko na čelu. Ona me zgrabi za roko in me potegne za seboj, da bi me vlovila v svoj kolobar. Tesno se pritiska k meni; sapa jej pojema v smehu; na drgetu njenega telesa čutim, kako že hrepeni, da bi naju ovijajoče klopko čim hitreje priželo čisto blizu... Čisto blizu...

„Zdaj pridejo odpustki!“ — je vzkliknila Severjeva gospa.

Mene pa popade strah, da se spozabim in se zagrizem v Milikine ustnice, ki gore pred mano, bruhajoče njeno vroče poželenje v plamenih vame. Naglo skočim pod rokama bližnjih dveh deklet iz kolobarja in stečem — Miliko in celo vrsto za seboj — po travniku navzgor...

„Zdaj že gre z odpustki!“ — še slišim smeh Severjeve za seboj.

Jaz drvim ob robu gozda... Milika je zasopla, rada bi se mi iztrgala... Hipoma zapazim, da je cela vrsta odletela in ostala zadaj: samo Miliko še vlečem za seboj. Z drznim skokom planem v gozd navzdol... tam se sesedem pod grmovem — z njo v naročju.

„Zdaj si moja, ljubica!“

Najina usta se vsesajo druga v druga... prešla bi mi zavest od zasopljenja in strasti...

A bele vile so že za nama... smeh se bliža... Milika se mi iztrže in skoči v srečnem hihitanju zopet na plano.

„Ta nesnaga!“ — mi zažuga vsa razgreta, ozirajoč se za menoj. „Čakaj!“

Dvema družicama se obesi za lakti in se vrača smejoč se in sopihajoč po travniku nazaj do družbe.

Rupnik je bil ravnokar zajel profesorja Mraza v kolo svojih deklet in ga obkrožil s širokim mnogorednim belim vencem.

Mrazove roke mahedrajo v zraku iztegnjene in plavajoče v pobesnelem blagoslavljanju. Njegov kalabrezar odskakuje na glavi Rupnikove krasotice.

„Govorite! Govorite!“ — vpijejo dekleta.

Ivan prinese stol in mu ga poda preko glav cvetočega oklopa. Gledalci pridejo počasi bližje. Ivan razglaša živo:

„Gospod profesor doktor Janko Mraz govori!“

Govoril je bil tudi po obedu in nazdravljaval ženstvu Slovenskih Goric, ki rodi može imenitnike, duhovske in posvetne, in napijal slavljencevi materi. Ljudstvo je spoznalo v njem govornika — umetnika po milosti božji, navdušenega in navdušujočega...

Z razprostrtima rokama se obrne proti jugovzhodu, da se mu vzdigne surka ob straneh kot razpolovljen zvon. Brada se mu dvigne vodoravno, rdeča usta počijo kot zrela črešnja:

„Sestre moje drage, vile teh goric! Tam iz soseščine ljutomerske vas pozdravlja danes druga sestra; sestra, ki vam je rodila brata velikana, da je zasanjal preko Ivančice in Kalnika, ki nas pozdravljata in vabita. Tam je ideja Slovenskih Goric. Tja gre naša pot. Za teboj, Stanko, sin domači, sokol sivi, svoboden ko ptica! V narodni noši si hodil tod, v bregušah, če te je zatekla ploha in te premočila; drugače pa v rdeče podšiti surki, z ilirsko crven-kapo in — dolgo brado!“

Oči mu sijejo od navdušenja. Lasje mu padajo na čelo in po licih, da si jih mora vsak trenotek počesati s prsti nazaj na teme in na tilnik. Njegova lepa dolga brada valovi zanosno v harmoniji s kretnjami njegovih mašujočih rok. Glas mu doni v mogočnem patosu; vzplapolava in prasketa v plamenčkih, ki se ljubkujoče ližejo; pa bukne zopet kvišku kot ognjen jezik, cvrkutajoč, porazujoč...

Prorok govori; apostol novih ciljev, nove vere. Govorništvo mu je umetnost; sredstvo in orožje, brušeno in kaljeno, dovršeno v najvišji meri. Proroštvo mu je cilj, namen življenja — ideja Stankova.

„Za teboj, Stanko, sin domači... v Zagrebu... zvest tradicijam svoje ožje domovine... Ilir iz Štajera... Zagreb blizu, Ljubljana daleč... Sin

domači hrvatsko-slovenskega sveta, končno na visokem mestu vseslovenskega shoda... Slovenija sama pa, je rekel, ne bo redila svojih kraljev, niti svojih literatov; zato se ji je združiti s Hrvatsko...

„In postal je renegat!“ — zakliče dr. Rupnik. —

Peruti se povesejo govorniku, s prestrašenim začudenjem pogleda doli na krakajočega gavrana...

„Ako je Vraz iz svojega zavičaja prešel v Zagreb, ni bilo to večje uskoštvo, nego bi bilo, ako bi bil prešel v Ljubljano. To je ideja Slovenskih Goric. Zemljaki, če hočete biti zvesti svoji zemlji, vam morajo oči trajno biti obrnjene proti kraljevemu Zagrebu, kjer je živel in umrl vaš Stanko. — S Stankom v srcih — na njegovo pot! Ve pa, sestre moje drage, vile teh goric, dajte življenja vojski Stankov, ki bodo sanjali tja preko Ivanjčice in Kalnika, ki nas pozdravljata in vabita...“

Navdušenje zagrmi po travniku, ploskanje in vzhičenje ganjenega ljudstva. Slišalo je govornika, ki zgrabi za srce in vleče za seboj; videlo je umetnika po milosti božji...

Solnce zahaja. Zadnji žarki poljubujejo vrhove Slovenskih Goric, ki zardevajo od sramežljivega veselja.

„Kakšno bo letos vino, gospod Košak?“ — zakliče med večerjo starejši frančiškan.

„Kakoršno nam Bog da!“ — se namuzne ogovorjeni.

„Torej kisló?“

„Kakor je njegova volja!“

„Lani ste pa dobrega pridelali!“

„Saj še smo! Ni bilo slabo!“

Ljudje se smejejo. Kadar namreč je vino slabo, ga je Bog dal; kadar pa je dobro, so si ga sami pridelali...

Košak zapoje:

„Veselimo se, bratje, da se vidimo!

Žalost nas obide, gda razidemo.

Ta vesela kompanija tega ne dovoli, kranjska, štajerska dežela tega ne dovoli.

Prelepo ime Jožek, Bog te naj živi!

Vzemi glažek v roko, sladko se napij!...“

Učitelj Breznik vstane in napije svojemu županu. V nerodnih stavkih pripoveduje, kako si je Košak iz nič ustvaril imetje, s trdim delom,

z žulji svojih rok; slavi modrost njegovega županovanja in dobroto njegovega srca...

Košaku stopijo solze na trepalnice. Mišice na licih se mu trudijo, da bi ne zapadle joku ginjenosti...

„Živio, oj živio,
živio na svet!...“

Rupnik šepne Brezniku:

„Ali ste Košakov tajnik?“

„Da. In knjigovodja posojilnice.“

„Čestitam! Remuneracija ne bo premršava. — A kje imate danes Lukovjaka, nadučitelja?“
„Lukovjak in farji...!“ — se zasmije s svojimi škrbinami.

Tu se približa Rupniku profesor doktor Mraz in sede k njemu.

Še zdaj je ves razgret in rdeč, poten po obrazu in telesu, popolnoma hripav od govora.

„Vi ste me nekaj motili!“

„Hahaha!“ — se zakrohoče Ivan. „Škoda, da vas nisem zmotil!“

Zdajci sta v debati o ilirskem preporodu.

„Slovenski narod sam za sebe ne pomeni nič.“ —

„Kolikor je samozavesti v narodu, toliko pomeni. Kolikor je kulture v narodu, toliko pomeni. Kolikor je volje za obstanek v njem, toliko pomeni. — Vsega imamo Slovenci več nego Hrvatje.“

„Nam manjka mnogo atributov popolnega naroda; nimamo n. pr. nikjer notranjega uradnega jezika.“

„Saj tudi svojih uradov skoraj nimamo. Kaj podjarmljen narod ni več narod?“

„Precenjevatí se ne smemo!“

„Podcenjevatí se ne smemo! Mi povzdigu-jemo vse hrvaško, samo zato, ker je hrvaško. Slovensko pa preziramo, čeprav je mnogokrat neizmerno višje.“

„Preziramo se, ker smo majhni; a majhni ostanemo, dokler se bomo prezirali.“

„Nehajmo se torej prezirati, pa nas tudi Hrvatje ne bodo več prezirali. Enak enakemu podaj roko — Slovenec in Hrvat!“

„Vi ste torej kljub vsemu tudi pristaš zajednice?“

„Poštene in iskrene, ne podrepniške!“

„Ampak glejte: če bi se vsi kranjski pisatelji za izobražene kroge — Čbeličarji — že v tridesetih letih poprijeli srbohrvaščine, bi bilo

Slovanov po Koroškem in Štajerskem sicer nekaj manj, a južnih Slovanov z enim knjižnim jezikom bi bilo več.“

„A Stanka II. bi ne bilo.“

„Saj bi ga ne bilo treba!“

„Mesto njega bi sanjal danes Nemeč preko Ivanjčice in Kalnika.“

„Tradicije Slovenskih Goric kažejo proti Zagrebu. Naši študentje v Varaždinu... Župnik pri Sv. Križu... Danjko...“

„Vkljub tradicijam bi se ponemčile, ko bi jih ne bili priklenili Kranjci.“

„Abzug, Krainer!“ — se zadere pri sosednji mizi Werbniigg.

A že je ceremonijar pri njem, da ga miri.

„Naši kmetje o Kranjcih niso hoteli ničesar slišati. Še pred osmimi leti mi je eden rekel: Kaj bomo mi s Kranjci vkup! S Kranjci ni nič!“

„To lahko tudi danes slišite!“ — se oglasi Sever. „Sugestija nemškutarjev. Evo!“ — pokaže Werbniigga. „Ljudstvo hrepeni na sever — k Nemcem. Hrvate zaničuje; Kranjca sovraži — iz zavisti, da je svobodnejši. Oboje izkorišča in podpihuje štajercijanstvo.“

Rupnik očita Mrazu nezaupanje v slovensko moč.

„To — vi bi rekli: — nepouzdanje v lastno jakost je naša bol, slovenska bol. Hvalisanje, občudovanje vsega tujega; zavist in neprijaznost nasproti domačim vspehom.“

Mráz povečuje Hrvate v primeri z nami, Ivan ugovarja.

„Enega samega Prešerna, ne dam za vso armado hrvaško-srbskih pesnikov!“

Mráz se navdušuje za melodijoznost hrvaškega jezika, slovansko italijanščino, — Ivan ugovarja.

„Hrvaški jezik je okoren. V pesmi se upira ritmiki naglasek. V umetno formo ga ne obrzdaš. Zato je oblika samo za oči, na ušesa ti bije goli nemelodijozni patos, brez ritmike, brez rim.“

Petelina nadaljujeta debato. Jaz je ne poslušam dalje. Severja še slišim, ki se vtakne:

„Potreba teh preprirov, možnost teh preprirov, ti preprirovi sami — so že slovenska bol, gospoda! Nehajte! Bodočnost nam prinese sama, kar nam gre. Zdaj pa na delo, da si bodočnost sploh zagotovimo!“

Košak prepeva:

„Ta vesela kompanija tega ne dovoli...“

Ni ga še minila ginjenost. Časih si otare solzo iz očesa, petje mu prekine pridušen stok...

Zabava je bučnejša nego po obedu. Ljudje so veselejši, a razbrzdanosti ni videti. Zdi se, da krote nagone in se vzdržujejo nezmernosti.

Čakata jih še dva dneva popivanja, pojejin in veselja. V ponedeljek se popelje cel korzo pestrih voz v sosednjo faro k Sv. Jerneju. V cerkvi opravijo slovesnost, primicijant mašuje. Potem se okreščajo v krčmi, če jih ne povabi in pogosti kak novomašnikov sorodnik. Popoldne se vrnejo k Ambrožu v veselja dom. — V torek k Mariji Pomočnici z istim vzporedom. — Ni čudo, da se brzda in hranijo moči za velikanško delo radosti, ki jih še čaka. Saj nazadnje so izmučeni in skrokani dovolj, da odnesejo domov več spominov na veseljačenje, nego na cerkveno slavnost samo.

„K razsvetljava! K razsvetljava!“

Septemberski večer je precej hladen. Snamem z žeblja svojo pelerino in se sporazumem z Miliko preko miz s kretnjo in pogledom, da si vzame tudi ona ogrinjalo.

V tem trenutku zagledam Ciliko — pri svatovcah sedi — in nekaj me zbode v prsni. Njen blede obraz je kot okamenel; mukoma upira oči tja nekam v steno; in vendar čutim, s kako krčevitostjo je zasledovala moj dogovor z Miliko...

Vse zapušča sedeže in odhaja proti travniku. Samo koncem mize ostane družbica pri kartah. Stotnik Wamberger se je bil zakasnil pri večerji. Svoj stari sedež in našo družbo je pustil na cedilu, sedel je takoj na oni kraj med soigralce v črnih suknjah. —

Zunaj je tema, da je komaj kaj razločiti...

Milika hlastne po moji roki in me pogleda žejno, koprneče. Oklene se me pod pazduho in se pritisne k meni.

Čez razsvetljeni prostor pred vhodom v lopo smukne Cilika — naravnost proti nama. Videti naju še ne more: a išče naju, to jej berem z lic.

K sreči se pojavi hipoma pred njo Posegar, ki jo zgrabi drzno za oba komolca in potegne k sebi.

„Ne iščete mene, gospodična?“

„Ne!“ — Oči jej trdovratno prodirajo temo.

Jaz se skrijem z Miliko za par ljudi; radi gneče ne moreva takoj naprej.

„Kdo je presrečni?“ — vprašuje Milan glasno.

„Milan! Milan! Mi se odpeljemo!“ — se javi zadaj gospa Melanija. Zapazila ga je in že ga vleče za roko.

K Ciliki pa plane bogoslovec-ceremonijar: „Tu ste, gospodična! Jaz sem vam obljubil, da vas popeljem k razsvetljavi. Pojdiva! Vse je že pripravljeno. Nekaj raket imam kar v žepu; spotoma jih zapaliva.“

Ko gresta mimo, me Cilika zagleda... obstane za trenotek kakor v sanjah... on pa jo potegne dalje:

„Hitro, gospodična! Glejte smolnjake že prižigajo!“

Medla luč se razprostire po travniku. Ogredje na vrhu je razsvetljeno. Luči na lesenih deščicah so razporejene v podobi velikanskih črk: IHS.

Prva raketa vzplamti na travniku in švigne strelovito proti nebu... pok... roj svetlih isker se usiplje iz razletele zvezde in ugasne v temi...

Tuintam zasikne v lepem loku nad množico bengalična užigalica, da zblisketavajo v ščemečih barvah obrazi, roke in obleke, naočniki, verižice, nakit in svetli gumbi — srebrni ali školjkasti — na baržunastih telovnikih z všitimi pisanimi rožicami, kakor jih nosijo nekateri, doma od južne Pesnice... Tam zasije iz teme vrsta belih vil... zasije in ugasne kot utrinek zvezde na večernem nebu... Tu razsveti sladka luč gručo črno oblečenih gospodov, nenadejano in skrivnostno, da bi smatral njih stikajoče se glave za posvet zarotnikov, ko bi ne bili njih obrazi tako brezskrbni in veseli...

Godba igra pod gričkom, ljudstvo se zgrinja k njej.

V senci košate črešnje objamem Miliko in jo poljubim, ves prevzet od pohotnosti:

„Milika... ti sladka!... ali te odnesem nekam?“
Ona se mi zagriže v ustna v ljutej strasti... pa me izpusti in šepne brez glasu:

„Pojdiva k Ambrožu!“ —
Tu naju sreča dr. Njivar:
„Niste videli moje žene? Jaz bi že rad odšel!“

„Pri hiši poleg voz vas čaka. Saj je že napreženo!“ — se mu zlaže Milika.

On jo vščipne v lice:

„Od vas puhti življenje, gospodična!“ — Prsti se mu skrčijo, zobje zaškrtajo: „O ta pohlep mladosti, ki vgrizne brez pomisleka magari v strup!“

Milika se odmakne malo:

„Gospa je že nestrpna, gospod doktor!“
Stisne nama roki in se poslavlja:

„Vaše brezobzirno zdravje mi ugaja, gospod kontrolor! Prav imate! Uživajmo sedanost, naj gre spat preteklost! Bodočnosti pa itak nimamo v oblasti.“

Za hip me strese groza ob spominu na preteklost, ki je meril nanjo... A Milika se zopet stisne k meni, vonj njenih las mi objame čute...

„Izgubljenec!“ — šepne za zdravnikom.
„Vedno samo išče. Išče, išče... ker ima doma preveč...“ —

Rakete prasketajo z vrha in pokajo pod nebom... Ognjena kolesa se vrté in šumé blazno, pršeč in razsipavajoč žarečo meglo — iz začaranega mlina...

Ivan pride mimo s svojo krasotico, ki se mu upira, bojazljivo oprezajoč naokoli. Deset korakov zadaj tihotapita dva kmetiška mladeniča, s stisnjenimi zobmi, z napetimi mišicami.

Izza bližnjega grmovja je čuti šepetanje in hihikanje, časih pritajen poljub...

Nenadoma obstanem in zadržim spremljevalko v senci... Par metrov proč se je ustavila Cilika. Svetloba goreče smolvine jej blišči v oči, ki preiskujejo v skrbih in strahu sence pod drevesi. Moj nagelj jej žari v laseh...

„Pojdiva kar skozi les!“ — šepnem Miliki.

„Dobro. Kar na levo!“

In skokoma jo ubriševa navzdol...

Zadnji trenotek se mi je zdelo, da se je pojavilo poleg Cilike Bratkovo vodeno oko. Strah, da naju je zalotil in da bi naju mogel zasledovati, mi podžge korake. Dračje nama poka pod nogami in naju podi naprej...

Na cesti spodaj se ustava. Milika se mi nasloni na ramo v veselem smehu:

„Kako beživa? Ali sva kje zažgala?“

„Ti si zažgala, ljubica!“ — Stisnem si jo k prsim in jej hitim poljubljati oči in usta.

„Kako ti utriplje v prsih! Dalje, ljubček!... Greva, kakor gre vihar...“

Joža Uprka: Slovaška božja pot.

Vrhu klanca se prikaže nejasen obris temne postave . . .

„Bratko!“

Morda je bil res. Slutnja mi je pravila, da mi mora biti za petami.

Milika me potegne s ceste in zdirja z menoj kar povprek čez njive in čez travnike, čez potoček spodaj, na drugi strani zopet po bregu gori, po lesu, skozi sadovnjak in med vinogradi — k Ambrožu . . .

Do šole sva dospela kakor veter . . . in v njeni sobici je izbruhnila nevihta . . .

Ponoči stopim za hip k oknu in odgrnem malo zastor . . . Mesec je bil izšel, trg pred šolo je precej razsvetljen.

Tudi tja pod lipo je segla mesečina . . . In tam sloni — velik in neroden — naočniki se mu blišče — najbrže se ni zavedel luninega vzhoda — Bratko.

Milika se smeje poleg mene . . . Za trenotek jo obvlada ganjenje . . . pa zamahne z roko:

„Norček!“ — Ploskne me po prstih, da izpustim zaveso in me objame čvrsto . . .

* * *

V objemu sva zaspala . . . Bilo je že pozno . . . Zdajci zažvenkeče šipa . . . vdrugeč . . . vtretjič . . . Kamen pade v sobo . . .

Bratko naju je pozdravljaj.

Tožba devojke.

Ni pisal, ni sporočil nič,
Čemu molči? —
Pred črno slutnjo v grmu ptič
drhti, drhti.

Ni pisal, ni sporočil nič.
Čemu molči? —
Iz grma v črni slutnji ptič
zleti, leti . . .

Ni pisal, ni sporočil nič,
Čemu molči? —
Ah, v kletki tiho, tiho ptič
ihiti, ihiti . . .

Fedja Dmitrijev.

Slika z Adrije.

Sobote večer . . .
vsenaokrog tihota in mir
vsenaokrog nobenega glasa;
od časa do časa
zakraka vran visoko nad mano,
zapljuska val globoko pod mano
al' v megli galeb zabrešči.

Nobenega čolna na morju več ni,
nobeno jadro v vetru ne šumi,
nobeno veslo ob vale ne bije:
počasi ribiči v breg gredo,
počasi, z glavo povešeno
in težka bol z obrazov jim sije.

Kot da so se v barki pod krovom rodili,
ves božji teden na morju so bili:
v viharju in dežju in blisku in gromu,
odtrgani ženi, otrokom in domu
so bočili prsa in roke si žulili,
ko so vetrovi krog jamborov tulili:

po noči, po dnevi, od zore do mraka,
po dnevi, po noči, od mraka do dne.

Zdaj žena jih čaka . . .
Pred bajto visoko
v bregu si je oči
zasenčila z roko:
vsa tiha in bleda,
kot kip nepremičen stoji
in gleda in gleda —

Krog nje se otroci pol nagi tiščijo
boječe kot mali piščanci,
z rokami se je za krilo držijo
in zrejo doli po klanci:

tam vidijo sklonjene glave,
sestradane, suhe postave
in slutijo usodo, ki jih še čaka,
kako počasi proti njim koraka.

Ignacij Gruden.

Grobovi.

Ivan Cankar.

Med grobovi hodiš; tvoje življenje je prostrano pokopališče. Vsak trenutek ti je prijatelj, ki si ga zagrebel v zemljo ter mu postavil znamenje in križ. Neizprosno živi mrtveci so neumrljivi. Rahlo spe; izpod gomile, pa jo nasuj še tako visoko, čuješ utrip njih srca. Mnogo je grobov, na katere si bil že pozabil; zarasla jih je praprot, znamenje je strohnelo. Vztrepečeš, preblediš — tam spodaj se je oglašilo; mračna beseda, kakor vzdih in stok. Preblediš; slab si, osramočen in ubog in očitno obtožen; vsak grob je trd upnik in neusmiljen tirjavec. Znamenje na grobu trenutka je znamenje tvojega greha; če je bilo strohnelo, razsulo se v gnoj, priča praprot na gomili, kdo da si. Priča in pravi: „Nisi ljubil!“ — In še pravi: „Lagal si!“ — In nazadnje: „Prepozno je!“ — Razlivaj zakasnelo ljubezen, prilivaj praproti! Daj na dan po troje veder solz! Daj morje! Še morje ne zabriše in ne popije ene same krivične besede, ki si jo izpregovoril in ki ostane na vekomaj nepreklicana in neodpustljiva!

Saj tega nisem mislil povedati; pelin je, pelin. Napisati sem hotel kratko zgodbo, ki res ni v nobenem oziru važna, pa mi noče iz spomina.

Peter Kadivec je imel mlado ženo in je bil srečen. Užival je tisto srečo, ob kateri se pust človek domisli na gorke štruklje, s smetano polite in s cukrom potresene. Takim štrukljem pravijo sreča, podobni pa so tudi lenobi in spanju. Njegova žena je bila lepa, toda bila je ženska; pajek, ki resnobno prede svojo mrežo ter misli, da prede svet. Nekoč si je naročila z Dunaja troje novih bluz.

„Čemu pa naročaš take stvari z Dunaja?“ je vprašal osorno. Črna muha je bila sedla na štruklje, naravnost na cukrer.

Žena ga je pogledala vsa osupla.

„Čemu pa ne bi? Kakšen greh pa sem storila?“

V očeh še ni bilo solz, v grlu so že bile. „Pa naročaj... iz Timbukta!“

Žena je šla ter si je zakrila obraz s predpasnikom, tistim belim nežno obrobljenim, kakor jih nosijo mlade gospodinje. Peter Kadivec je pograbil debelo knjigo ter jo zalučil ob tla. Nato je stal sredi izbe ves začuden in ni več vedel, čemu se je bil razsrdil.

Čez teden dni je prinesla žena velik zavoj na mizo. Vsa otroška, rdeča in žareča je bila od radosti.

„Glej, Peter... glej Petrček, kako bom lepa!“

V zavoju je bilo troje bluz. Na listu je bilo napisano ime firme: „Jordan & Timaeus“.

Peter je položil na bluze svojo kmetiško, mesnato roko; in ta mesnata roka se je tresla.

„Ne boš jih nosila... teh bluz ne boš nosila!“

Strmela je nanj.

„Ne boš jih nosila!“

Govoril je tako čudno, kakor da mu tujec narekuje preko rame.

„Ne boš jih nosila... teh bluz ne boš nosila!“

Gledala mu je naravnost v oči; kakor iskra k iskri je planilo sovraštvo k sovraštvu.

„Bom jih!“

Sovraštvo najde ponevedoma svojo pravo pot, najde jo bolj gotovo in hitreje od potoka, ki si išče struge.

„Nosila jih bom... in še jih bom naročila... vse, kar bom nosila, bom naročila pri tej firmi... pri firmi Jordan & Timaeus!“

Molčala sta le hip. Vzdignil je ramo, zganil desnico v komolcu.

„Pa udari!“ je rekla tiho; njene ustnice so se razmeknile, prikazali so se beli zobje.

Ni udaril,

Ko je šla, si je Peter zasekal nohte v čelo in je zajokal na glas. Ali poprej je še zaklenil

duri ter zagrnil vsa okna. Človek, ki je oženjen, ki ima ugledno službo in dvoje podbradkov, mora zakleniti duri in zastreti okna, kadar se razjoka. Posušila se je zadnja solza; otrl si je lica pred ogledalom, odgrnil je okna, odklenil duri.

„Malči!“

Prišla je žena.

„Malči... pokaži mi eno bluzo... ni treba vseh treh... da bom videl!“

Prinesla je bluzo.

„Ali veš, Malči, koliko plačajo šivilji za tako lepo spomladansko bluzo?“

„Ne!“

„Dvajset krajcarjev!“

„Res?“

„Res?... Ali ti nobena druga beseda ne kane na jezik... nobena toplejša?“

„Čemu?“

„Saj res... čemu?“

Nato je sedel za mizo, razgrnil bluzo pred se ter jo ogledaval zelo skrbljivo.

„Ali boš to bluzo tudi tako nosila, kakor vse druge?“

„Kako pač?“

„Skoraj na golem telesu!“

„Kako jo ogleduješ... kakor da bi knjigo bral!“

„To je beseda!... Ná, le vzemi jo, to knjigo, in jo še sama preberi, žalostne pesmi so v nji!“

Ogrnil si je suknjo ter je šel, da bi se napil. Ob pijanci je mislil grenke misli; frfotale so nizko pod nebom, sivi netopirji.

„Skoraj na golem telesu jo bo nosila!... Na beli židi se ne pozna niti kapljica krvi, niti ena solza... O Mimi, ti zatajena, ne pozabljena, strašen pozdrav si mi poslala! Ko si sedela zvečer pred to belo žido, ko si klonila nizko do nje svoj beli obraz... ali si vedela? Vedela si, komu da pišeš ta pozdrav, to pismo na belo žido... to pismo za dvajset krajcarjev! Vedela si; saj sem videl tvoje prste, tiste, ki sem jih kolikokrat poljubil, vse po vrsti in vsakega posebe. Tudi tvoje oči sem videl; molčale so, niso nič očitale... ah, da bi vsaj ena solza bila v njih, ena sama! Da bi v ustih bila ena sama trda beseda, ena sama!“ —

* * *

Ničesar več! Edina čednost umetnikova in edina njegova dolžnost je odkritosrčnost; ali ta dolžnost je kazen božja in ta čednost je trpljenje! —

V spominsko knjigo.

Kaj bi ti želel, ko je vse zaman?
Kaj misliš, da usoda se zanima,
katere želje diha moja rima?
Pretepe ali boža, tjevendan.

Enkrat so cvetke venčale ravan,
čez noč je padel sneg, prezgodnja zima.
Usoda nima srca, duše nima.
Kaj bi ti želel, ko je vse zaman?

Moj spev ne bode ti spremenil tira,
le dalje hodi, kakor si dozdam,
kjer se peni življenje, kjer umira,

le dalje hodi, ne vprašuj: zakaj?
Tu plakajo, tam k plesu godba svira, —
povsodi je pekel, povsodi raj.

Pavel Golia.

Rendez-vous.

Maj:
črčrčričričri...
slavčeva pesem skoz gaj
drhti... drhti...

Tajnoskrivnostno šumijo platane,
debla srebrno v večeru gore,
steza, po stezi stopinjice znane,
njeni lasje ko pšenica žare...
Crrrtri.

Fedja Dmitrijev.

Nove smeri.

Spisal Albin Ogris.

Ben-Akiba je največji filozof vseh časov in vseh narodov. Naprtil pa je svoji vesti velikansko mentalno rezervacijo, ko ni povedal, da dogodki ponavljajoči se o kulturnem življenju vsebinsko niso enakovredni, temveč da pomeni vsak višjo razvojno stopnjo, ki nosi v sebi že klico bodočega napredka. Po Ben-Akibovi metodi so hoteli nekateri novejši sociologizujoči literarni zgodovinarji napisati tudi zakonik slovstvenega proizvodnje. Kajpada je moralo ostati njihovo početje neplodno delo, kajti, naj si bo slovstvo z gospodarstvom in miljejem v še tako tesni zvezi, in slika sodobnega kulturnega stanja, ono je vendarle plod človeške duševnosti, ki posega daleč čez meje sočasnega družabnega reda. So-li torej nekatere sodobne struje in morda celotni značaj moderne literature res podobne nekaterim prejšnjim, jih vsled tega še nikakor ne smemo staviti na isto črto. Kulturnovzročne zveze niso povsem iste, njih filozofične podlage, njih tehnika pa visoko nad modrovanjem zasnulih dob. Gotove zunanje podobnosti ne dajejo zadosti povoda, da izberemo v literarni zgodovini naziv katerekoli struje, ji pritaknemo zlog „neo“ in poimenujemo na tak priprost način nova prizadevanja. Ako upotrebiam nekatere take izraze, me opravičuje le splošna raba, „sensus communis“.

Simbolizem prvih let je bil logičen pojav tedanjega znanstvenega stanja, Taine Renanovega racionalizma. Realistični roman ni izgubil še nič svoje priljubljenosti, pač pa se je izčrpala eklektična poezija s svojimi bajnimi opisi in fino brušenimi parafrazami antike ter bajeslovja. Beremo-li danes te stihe, se ne moremo načuditi tej uglajeni prozornosti, tej sigurni ritmiki in čudovito glatkemu jeziku. Gorje pa, ako zapremo knjigo in se skušamo spomniti vsebine. Manj od praznega niča. Nekatere je zapeljala znanstvena induktivna metoda, ki je skrbno zbirala najmalenkostnejša dejstva, jih opisovala, preiskovala in

registrirala. Zakaj bi tudi malomeščanska vsakdanost s svojimi smešnimi in borimi dogodki ne imela pravice v poeziji? In imela jo je, tu eno, tam dve, drugod tri desetletja. Sentimentalnost je preplavila literaturo, umetnost pa je šla rakom žvižgat.

Ni veliko čudo, ako se je tehtnica nagnila hipoma na drugo stran. Kaj materialistična objektivnost, kaj kostumi in maske, kaj ta marmorno bela in vendar mrtva poezija, čemu ta malomestna solzavost! Saj zaznava človek le vtiske, občuti le impresije misli v simbolih. To je bilo v časih ko je mlada psihologična veda odpirala nove perspektive in so se Parižanke ravno tako čudile Manetovim barvam kakor danes Picassovim ali Derainovim ugankam. Vsa okolica, vsa snov in ves svet obstajajo le v naši predstavi, v našem duhu najde njih pestra mnogostranost še le konkretno sintezo. Vsak temperament si ustvari svojo individualno sliko, vsak čustveni tempo svojo psihologijo. Proč torej z zlaganim idejnim nakitom, le istinita vestnost najosebnejše vizije naj velja, proč s skrupuloznimi akademskimi oblikami, za novo vino nove mehove, iz vsebinske harmonije se porajajočo, svobodno dinamično tehniko, svobodni stih. Prvotni poizkusi so rodili seveda (kakor ne najmanj na Slovenskem) bizarne brezobraznosti, potvore. Odtod ona osuplost navadnega konsumenta lepe literature. Ali njegova artistska obupanost ni bila čisto upravičena. Res je; simbolisti in impresionisti so delali z groznimi zmazki, s kričečimi barvami, z razmetanimi črtami, morda so tudi malo računali na osuplost in zmedo, ampak te na prvi hip dozdevno brezciljno nametane barvne pike, konfuzne črte in komaj začete intonacije so bile kompozicično prav rafinirano preračunjene, posamezne vrednote v takšnem spiritualnem razmerju in celota zaključena tako prikrito in vendar tako samoumevno, da niso zahtevale baš nadčloveškega gourmandstva. Vse je ležalo jasno

na dlani. Treba je bilo le pogledati v pravi perspektivi. Filozofije za literate namreč tedaj še ni bilo. Ta je spregovorila še le pozneje, ko se o Verlainovih pesnih tudi Doumic ni upal več trditi, da so nerazumljive, čeprav so se mu zdele nekam čudno novega značaja. Čimdalje pa so filozofirali kritiki in pesniki o novi literarni šoli, tem nerazumljivejša je postajala ta filozofija in tembolj se je oddaljevala od živega vrelca Hipokrene, dokler po dobrem desetletju niso s čudom zapazili, da se je razvila med tem iz razcefrane stare smeri čisto nova. In nato, so jeli seveda iznova filozofirati. To je pa poeziji sami mnogo škodovalo. Te filozofske manije so se našli namreč v obilni meri tudi vstvarjajoči literatje sami. Od tedaj velja v literaturi povsem obratna metoda. Najprej si skrpa pesnik novo konkurenčno teorijo, jo naznani širokemu svetu in potem misli še le na delo. Ali pa doda takoj prvi knjigi ob enem svojo filozofijo, prične z reklamo za novo šolo in ustanovi že od vsega početka žalostni smrti zapisano revijico. Povsem naravno je, da vzbudi taka reklama dosti hruma in povzdigne marsikoga kar čez noč visoko na piedestal novega izveličujočega proroka. Toda reklama privabi tudi konkurente in konec je slabši od začetka. Bože, koliko literarnih šol je bilo zagrebenih zadnjè desetletje na zgodovinskem grobišču in vendar manjji ni konca. Zastonj bombardirajo svet z brošurami, revijami in zborniki. Monsieur „tout le monde“ o njih eksistenci navadno ne izve, kajti te revijice imajo po 300 do 700 bralcev na celem kontinentu. Denarna kriza igra običajno vlogo grobokopa. Ali za pesnikovo svobodo to še ni tako veliko zlo. Revez pa je literarni kronist, ki naj izloči iz šolske zmešnjave časovno in socialno predpogojene gonilne sile literarnih preobratov in določi njih približne smeri.

Naturalistična metoda impresionizma in pa realistični roman sta se izčrpala in propadla vsled iste enostranske pretiranosti. Naravna nadaljna filijacija pa sloni na enostavnem logičnem zaključku. Ako je milje in socialna pogojenost vreden predmet pesniški inspiraciji, čemu ne človekova psihika, ki skriva vendar mnogo interesantnejše probleme in je bližja snov za modernega senzitivca? Kajti materialistični svetovni nazor je bil med tem prekoračil vse svoje logične posledice in je stal nenadoma pred vprašanjem, nima-li človeška individualnost nobene vrednosti

nasproti vesoljnemu mehanizmu, je li človek res samo brezpomemben atom v železni zakonitosti vesoljnega dogajanja. Niso-li ti junaki psihološko-impresionističnega romana in simbolične lirike le sence, iluzije? Je-li vsegamogočnost narave res tako brezmejnja? In tako so odkrili v človeku psiho. Izprva je bila to nepriznana slutnja. Neka žalost in potrto, neka pesimistična atmosfera v teh pozno impresionističnih proizvodih. Jacobsonov Niels Lhyne se izgubi n. pr. resigniran v svoji čudokrasni a neplodni naravi, Schlafovi ljudje se udajo naenkrat čudnim kozmičnim spekulacijam, Bourgetovi Parižani hodijo z povešenimi glavami in tuhtajo venomer o zamotanih psiholoških problemih, Baljmont se zapiše špiritizmu itd. itd. Vsi ti ljudje iščejo neke opore proti vseomogočnosti miljeja, hočejo se povzdigniti nad nivô vsestranske odvisnosti, ali gosti oblaki golega scientizma tlačijo še vse duhove. Akutna kriza, to je očitno. Malomeščanska vestnost, ki se je zadovoljevala z opisovanji in s socialnim modrovanjem, je izprevidela, da tako ne more iti naprej. Njen malenkostni socialnoreformatični utopizem se je jel projicirati v neskončnost, zaslutil je psihične zaklade novoustvarjene moderne mentalnosti. V impresijah hitro bežečih trenutkov, v emocionalnih drhtljajih, pri igranju s poluzvoki in niansami so pozabili impresionisti na vekovedna, zakonita in usodotvorna razmerja v vesoljstvu, in zdaj se jih je polotil nekak strah pred nečem neznanim, pojavilo se je melanholično nagnenje k misticizmu, domotožje po izgubljenem idealu.

Toda njih doba še ni prišla. To je bilo še nezavedno čustvo. Vse energije so bile napete, ali osvobodilnega čina ni bilo. Impresionistična tehnika je dospela do svojega vrhunca, jezik je bil obrušen do skrajne možnosti, tako da se je pokoril vsaki kaprici, vsaki inspiraciji. Dozorel je do dekadentske, estetske igračke. Ker so bile vse kulturne vrednote, kolikor jih je bil impresionizem po svojem programu zmožen, vstvarjene, in navdahnjenje izčrpano, so vzeli esteti, kakor v vseh takih literarno-kulturnih, prehodnih časih, tudi tokrat poezijo v lastno režijo. Že je sicer tu pa tam romantično hrepeneje navdahnilo nove apostole nove umetnosti, ali esteti so vseeno tudi koristni delavci v kulturnem vinogradu. Oni izpeljejo dosledno vsako stremljenje ad absurdum in odprejo oči tudi onim premnogomnogim konsumentom lepe literature,

ki jim tiči konservativnost pregloboko v kosteh, da bi mogli zazreti toke razvijajoče se nad pusto vsakdanjostjo. Ni res, da so dekadenti sama samozadovoljnost in omejenost; njih strastno iskanje novih vrednot in njih brezciljno razsipanje z energijami je posvečeno borbi za napredek, njih hiba je le ta, da iščejo napredka samo v obliki, da hočejo izraziti kaotično mistiko v racionalistični dialektiki. To je tragika njih brezupnega prizadevanja, in ako se zapirajo v sebe in gledajo raz svoje slonokoščene stolpe pomilovalno na vulgus profanum, je temu ta vsevedni in vsekompententno se obnašajoči vulgus sam kriv. Kaj vse so očitali Št. Georgeu, Bloku, Brjusovu, Sologubu, Kuzminu itd.! Tudi oni so oznanjevalci novega patosa, tudi oni so nehote in nevede romantiki, ako hočemo že imenovati to novo strujo neoromantiko, samo da vidijo cilje še le v megleni daljavi. Tudi Goethe je bil svoječasnno pristen dekadent, in mnogi izmed najimenovanejših svetovnih klasikov. Dekadenca, estetizem, baročna senzitivnost, to je le prehodni pojav. Silne potence najdejo pot preko stilističnih težkoč, nesreča je le, da večina dekadentnih talentov omaga nad formalnimi problemi. Ako se ponašajo sem ter tje z geslom „l' art pour l' art“, tega ni treba verjeti tako doslovno, kajti vsaka poezija je nujno izliv osebnega doživljanja, je nekaj potencialnega, ima svoje korenine v človeški osebnosti.

Popolnega „l' art pour l' art“ si ne moremo niti predstavljati kakor ne absolutne neskončnosti. Wilde je to geslo zelo visoko dvigal; analizirajte pa dotične umotvore in geslo se izkaže za frazo. Estetstvo je salonska umetnost hiperkultiviranih senzitivcev, ki hočejo najti z absolutno formalno dovršenostjo pesniškemu čustvovanju primerni izraz. Naše oči zapazijo seveda najprej one bojeviše, neskladne narave, ki iščejo v fanatični ekstazi ono — „novo, nepoznano“ — in nič čudnega ni, ako prezremo v bizantinski osamljenosti sanjajočega dekadenta. — On se drži cerebralne metode in prepušča reformatorski hrum primitivnejšim in zato tudi eruptivnejšim naravam. On igra vlogo tihega svetiščnega stražnika in čaka, da odpre vrata pravim izvoljencem, njegove muke niso prazne, in nje-

govi ideali so sicer nepopolni vsled prepričle etične pogojenosti njihovih umotvorov ali vendar le ideali. Gotovo je pa, da pomeni njih umetnost v gotovih točkah višjo stopinjo nego struja, kateri so kot dekadenti na pol utekli. Zraven okostenelih tradicij prinašajo zarodke novega pojmovanja, ki se kaže čeprav nejasno že v njih delih. Tako se zdi n. pr., kakor da leže med Hauptmannom in Hofmannsthalom mnogi svetovi. In vendar je med obema strujama le en korak. Hauptmannovi ljudje nahajajo svojo tragiko v konfliktu med individualno svobodo in nepremagljivo silo zunanjega miljeja. Hofmannsthal pa projicira konflikt v duševnost in najde tragiko v duševnem determinizmu, v skritih močeh osebnega razpoloženja. — Ako govore Hauptmannovi ljudje v uličnem žargonu o socialnih krivicah, medtem ko stavljajo Hofmannsthalove in poslednje Ibsenove figure v odmerjenih, fino proračunanih frazah zapletena psihološka vprašanja, je to le zunanja dekoracija. Vsekakor pa pomenja Hofmannsthalova koncepcija umetniško višjo stopinjo kakor socialno-politično modrovanje Hauptmannovo. In kam vodi doslednost, o tem svedočijo novi njegovi romani, posebno „Atlantis“. Dekadenti so nam zapustili umotvore. Wilde ova Saloma je ena idejno najenostavnejših, formalno najpopolnejših tragedij zadnjega stoletja, angleški prerafaeliti so podarili zraven Swinburnovih najmuzikalnejše stihe in glede barve najubranejšo slikarsko stilistiko, Beardsley je vлил svojim črtam in povestim najintimnejše dihlejaje grešne ljubezni, de Regnier in Mme M. de Noailles sta našla izraz za najtrenutnejša, najsubtilnejša polučustva, Št. George je iskal v besedni fiziognomiji idejnemu toku imanentno ritmiko in tako pripravljajal njivo za mogočnega Amerikanca, za Walta Whitmana.

Tudi dekadenca je torej sila, čeprav samo latentna. Ali trudna melanholija teh dekadentnih poetov svedoči o nedostadni sili njihove koncepcije. Cilje so si postavili previsoko, svoje moči so precenili. Spoznanje te nesorazmernosti jih žene ironiji v naročje. Ampak s skeptičnim smehljajem se ne dobivajo nova duševna kraljestva in pesimistična fraza ne reši metafizičnega vprašanja.

(Dalje prihodnjič.)

Francosko-ilirska loža prijateljev kralja rimskega in Napoleona v Ljubljani.

Spisal dr. Fr. Kidrič.

(Konec.)

Razen kotomera, šestila in kladiva se omenja v Costovem opisu diplome in predpasnikov ter v našem opisu Réglementa še cela vrsta zidarskega orodja in drugih znakov. V tekstu samem se rabijo trije za okrajšave: 3 točke (trikot), pravokotnik in križ. Nekaj jih odmeva tudi iz opisa pohištva. Seveda jih je mogel tudi „prijatelj kralja rimskega in Napoleona“ študirati na preprogi, „obrisu in črtežu Salomonovega templja“, ki se sicer v Réglementu ne omenja, a loži gotovo ni manjkala, saj je bila takrat že splošno uvedena. Istotako brezdvomno je, da se je tudi ljubljanskim framasonom ob vsakem prestopu v višjo stopnjo razreševalo več teh znakov ž njih alegoričnim pomenom in da je tvorila izpeljava нравnih nauk iz teh predpodob, torej razlaga framasonskega katekizma vsaj eno stran dela v loži. Od svojega poročevalca Pagliaruccija torej Costa tistih par razlag, ki jih je poskusil, ni imel, ker so se mu ravno glavne ponesrečile: štiriogelnik in tri točke niso bile kak „osobiten simbol francosko-ilirske lože“, ampak so splošna framasonska pripodoba: trikot se razlaga za parigráficono znamenje neskončnega prostora ali pa narave sosvetja, štiriogelnik pa pomenja podobo lože; J na levem in B na desnem stebri se ne čita skupaj za Jérôme Bonaparte, ampak J za Jahin, B za Boas: tako sta se zvala dva vzhodna stebra Salomonovega templja, dočim pomenjajo trije stebri tri glavne pogoje framasonske stavbe: modrost, lepoto, moč.

Pravi „prijatelj kralja rimskega in Napoleona“ je mogel postati le mož s svobodnim poklicom, star najmanj 21 let. Mož z nesvobodnim poklicom je mogel biti zgolj ložin služabnik. Rokodelci so se sprejemali le v slučaju potrebe; mojstri so mogli postati šele po preteku 5 let. Vsak kandidat je moral imeti med brati kuma (parrain), ki je pismeno predložil in podprl nje-

gov sprejem. Glasovalo se je o sprejemu s kroglicami: ako so padle le tri črne, je bil predlog odbit, istotako, ako sta padli dvakrat zaporedoma dve črni.

O simboličnem sprejemu pove Réglement zelo malo: „strogo se je treba držati pri sprejemu šeg, ki jih predpisuje Grand Orient de France“. Costov poročevalec trdi, da so zahtevale sprejemne formalnosti „moško neustrašenost, trdnost, zvestobo in molčljivost“. Treba si je opise francoskih sprejemov, ki so od leta 1742. sem, ko je izdal abbé Pérán svoj *Le Secret des Francs-Maçons*, opetovano izšli, le malce ogledati, pa starini Pagliarucciju hitro pritrđiš.

Momente najdeš tu, ki so mogli res povzročiti, da je padlo kakemu strašljivemu možakarju srce v hlače: kandidat je moral odložiti vse, kar je imel pri sebi in na sebi kovinskega, ter desno koleno popolnoma razgaliti; frère terrible mu je zavezal oči ter ga privedel v ložo na vrvi; njegovo trikratno romanje okrog preproge so spremljali dostojanstveniki z ropotom in rožljanjem; ko so mu razvezali oči, je ugledal gole meče, s katerimi so merili bratje na njegove prsi; ob oltarju, kjer so ležale „tri velike luči“: šestilo, kotomer in evangelij sv. Janeza, se je moral novi brat slovesno zakleti, da ne izda nikdar niti ustmeno niti pismeno ničesar o ložinih notranjih zadevkih, framasonskih obredih in simbolih ter znarih, po katerih se je mogel dati framason bratom spoznati. Da bi bil v Ljubljani kak framason izbegnil, se ne poroča, toda istodobni akti beležijo vest, da so na Reki framasoni Petra Vierendeelsa dvakrat odklonili radi — strahopetnosti.

Škrtavec bi se bil mogel ustrašiti tudi troškov, kajti po Réglementu je moral plačati vsak civilni „prijatelj kralja rimskega in Napoleona“ najmanj: 96 frankov ob sprejemu, torej za prvo

G. Schönleber : Ribiške ladje.

stopnjo, 24 frankov za povišanje med pomočnike in 43 frankov za proglasitev mojstrom, služabnikom pa 6 frankov za prvo, 3 franke za drugo in 5 frankov za tretjo stopnjo. S tem pa register izdatkov še ni izčrpan: Réglement predpisuje tudi mesečni prispevek v znesku 6 frankov in pa „letni dar za Grand Orient de France“ v znesku 8 frankov. Za banket so morali seči udeleženci še posebe v žep, loža je prispevala le v slučaju, ako so stroški presejali vsoto 9 kron za osebo. Dobičkanosno pa članstvo ljubljanske lože niti za dostojanstvenike ni bilo, kajti plačo sta vlekla edina brata služabnika: razen honorarjev iz sprejemov in povišeb sta dobivala vsak še letnih 100 frankov, tudi jima ni bilo treba odrajtovati „letnega daru“ in pač tudi ostalih taks ne. Bogve kaj pa tudi to ni bilo, če se upošteva, da je bil eden izmed služabnikov „neprestano zunanji čuvaj lože“ in da „sta morala prihajati k sejam pol ure pred naznačenim časom ter vse pripraviti“.

Auersperg poroča, da so se vršile seje večinoma ob petkih, toda to stoji v nasprotju z Réglementom, ki predpisuje: „Na mesec se vršijo tri redne seje (assemblées d' obligation), in sicer 8., 18. in 28. vsakega meseca. Ako padejo 8., 18. ali 28. na nedeljo, se odloži seja na prihodnji ponedeljek“. Zdi se, da so se določili ti datumi s posebnim ozirom na simbolični pomen osmice in desetice. Začenjale bi se bile po Auerspergovem poročilu seje ob 11. po noči ter trajale tje do jutra. Ker prepušča Réglement določitev časa odloku lože a zahteva, da seja, „nad dve uri v nobenem slučaju trajati ne sme“, je v Auerspergovem poročilu menda le toliko gotovosti, da so se vršile seje okrog polnoči. V istem nočnem času so slavili francosko-ilirski framasoni pač tudi oba družbina praznika: god poletnega in pa god zimskega sv. Janeza, izmed katerih se je obhajal zadnji samo z „navadnim banketom“, dočim so se vršile 24. junija pred banketom že volitve ter se polagal račun o delu preteklega leta. —

Proti pričakovanju beleži Réglement le v oddelku o letnem prazniku „delo“ v gotovi stopnji in sicer v prvi, kjer so mogli prisostvovati vsi bratje, dočim se smejo dela v drugi stopnji udeležiti samo pomočniki in mojstri, dela v tretji stopnji pa samo mojstri: „Ensuite on passe aux travaux de la L. de table qui se ront toujours tenus au premier grade symboli-

que“. Zdi se, da so sledile povišbe sploh po kratkih presledkih druga drugi in da se je delalo večinoma v tretji stopnji.

Namen in vsebina dela v loži se v Réglementu le namiguje, čeravno se navaja v „delovnem redu“ sej 10 celih točk in njih poredje: 1. čitanje zaznamka članov, ki so na posebnem lističu v predsobi napovedali svojo navzočnost; 2. čitanje končne redakcije skice dela v prejšnji seji; 3. pritrditev tej „gredi“ (l'applaudissement à cette planche); 4. čitanje serije vprašanj, ki se nameravajo razpravljati; 5. glasoštetje o sprejemu ali zavržbi posvetnjakov (profanes, ki še niso člani nobene lože) in posinovljencev (affiliés, ki so iz druge lože izstopili da vstopijo v ljubljansko); 6. vpeljava obiskovalcev; 7. posvet (délibérations); 8. kroženje vrečice za predloge in pušice za uboge; 9. ponovno čitanje zaznamka članov po preteku dveh ur, pri katerem si „zabeleži obredni mojster na listič imena onih, ki niso bili navzoči niti pri otvoritvi niti pri zaključku“; 10. čitanje skice dnevnega dela.

Pušica za uboge in vrečica, kamor so se metali lističi z imeni potrebnih ubožcev ter označbo njihovega stanja, sta krožili tudi med banketom. Dobrodelnost je bila pravzaprav edina točka stremljenj francosko-ilirskih framasonov, ki so jo izpazali tudi vohuni. Tako poroča 6. januarja 1813 Auersperg: „Njihov namen ni znan, opazilo se je le toliko, da se navadno po sejah deli mestnim siromakom miloščina“. Dobrodelne namene poudarja tudi Costov poročevalec. Vrednosti 18 frankov enkratni dar ni smel presegati. Pravico do podpore je imel po pravilih vsak, ki se ni mogel s svojim delom preživljati, prednost pa so imeli seveda framasoni. Načeloma priporoča Réglement podporo „en nature“, za podpiranje z denarjem zahteva „veliko opreznost“.

Costov poročevalec omenja tudi „družabne zabave“ ter dostavlja: „Zato je bilo jako dobrodošlo, ako je bil kak brat izvežban tudi v kaki umetnosti, n. pr. godbi, da se je mogel producirati v ložinih sejah“. Fink kaže na „kake 3 ali 4 godce, med njimi brata Babnika, ki skrbijo družbi navadno za godbo“. Gre tu samo za bankete, kjer je torej sodelovala tudi godba. Réglement ne omenja godbe, pač pa petje in čitanje lastnih sestavkov: „V tem času (med šesto in sedmo napitnico) se povabijo bratje, da olepšajo banket s petjem in čitanjem arhitekturnih komadov, ki jih sami sestavijo. Podžigati se mora

njihova tekma, da prinašajo komade lastne invencije.“

Arhitektura se mora razumeti seveda simbolično: framasonsko delo, navajanje k moralnemu življenju in človekoljubnosti brez ozira na vero. Na tako delo je treba misliti tudi ob 4. in 7. točki delovnega reda. Da bi bilo obstojalo delo v francosko-ilirski loži samo v sprejemanju in poviševanju članov ter v razlaganju in izpraševanju stereotipnih odgovorov framasonskega katekizma, bode a priori zanikal vsak, ki si je zgodovino framasonstva malo natančneje ogledal. Costov poročevalec podčrtuje „znanstvene namene“ ložinega dela. Verjetno je, da so se vršila v loži filozofsko-znanstvena predavanja. Izvestje Costovega poročevalca, da „je bila vsaka diskuzija o veri in državni ustavi na ložinih sestankih izključena“, se potrjuje tudi s 14. členkom Réglementa: „Il est défendu de parler en L. . . d' affaires politiques ou religieuses“. To je stara framasonska fraza, ki jo je rodilo lepo stremljenje po tolerantnosti, a se ne sme razumevati tako doslovno, kakor da bi se v loži nikdar ne bila rabila beseda: vera ali: politika. Vsiljuje se celo domneva, da se je v francosko-ilirskih ložah, ki so se porajale liki gobe po dežju, n. pr. razlika med staro in novo državno ustavo z jasnim namenom naglašala.

Že imena francosko-ilirskih lož so poučljiva: dubrovniška se je zvala „ilirski zvezda“, zadrška „Evgen-Napoleon“, ljubljanska pa naravnost „prijatelji kralja rimskega in Napoleona“. Tudi gotovi predpisi Réglementa se ne smejo prezreti, n. pr. 4. členek, ki pravi: „Trikratni vivat na slavo in prospeh kralja rimskega in Napoleona se mora zaklicati pred zaključkom vsake seje“ ali 292. členek, ki predpisuje za banket: „Prva zdravica gre vedno N. V. cesarju in kralju, za prospeh njegove obitelji, zlasti kralja rimskega in za srečo njegovih podvzetij.“ Več kakor verjetno je torej, da je vodil francoske frasonsone, ki so imeli za Napoleonove želje vedno poslušna ušesa, pri snovanju lož po Iliriji še poseben namen: agitacija za Napoleona.

* * *

Ustanovitelji ljubljanske francosko-ilirske lože so računali že z eventualnostjo, da se ustanovi v ljubljanskem orientu še več lož, kakor kaže 262. členek: „Vsi člani lož ljubljanskega orienta, če bi se ustanovile še druge, imajo

pravico obiskovati ložo prijateljev kralja rimskega in Napoleona“.

Pod Francozi je število domačih članov res rastlo, in Auersperg je moral 25. januarja poročati: „Framasonska loža v Ljubljani dobiva vsak dan nove prirastke in je bojda že jako mnogobrojna“. Koliko resnice je na Auerspergovem poročilu z dne 6. januarja 1813, da so lovili ljubljanski framasoni nove člane „z raznimi umetelnostmi, in da se je moral njihov izvoljenec zelo vojskovati, ako je hotel uiti njihovim vabam brez zamere“, se danes seveda ne da več konstatirati. Pozabiti se ne sme vaba prepovedanega sadu: Rim je imel framasonstvo na cerkvenem indeksu, Dunaj na državnem. Marsikoga je privabil gotovo tudi čar skrivnosti, ki je družbo obdajal. Framasonski obredi so bili takrat zlasti po zaslugi francoske brbljivosti sicer vsaj do 18. stopnje tudi v tisku objavljeni, toda v Ljubljano je našla pot pač le redkokedaj kaka taka publikacija.

S prihodom Avstrijcev je bila usoda vseh 9 ali 11 permanentnih francosko-ilirskih lož zapečaten. Pri razhodu ljubljanske lože je prevzel njene utenzilije in simbole eden izmed obeh Costovih poročevalcev. Ko je uničil pariški mir vsako upanje „prijateljev kralja rimskega in Napoleona“, je ta čuvaj relikvije zadnje ljubljanske lože deloma uničil deloma pustil raznesti in se poizgubiti. Ljubljanski framasoni so se potuhnilo ter bili zadovoljni, ako jih je pustila policija pri miru. Avstrijska vlada se je zadovoljila menda s tremi žrtvami: Nемец Pessenegger je moral zapustiti Ljubljano, Italijan Bosizio je slabo avanziral, Slovenec Vodnik je izgubil službo in kruh. Na tihem sta pa govorila vsaj dva bivša ljubljanska frasona še v poznih letih s ponosom in navdušenjem o delu v loži. Zadnji je umrl po Costovem poročilu v Ljubljani meseca februarja 1855; bil je to pač Žiga Pagliarucci, čigar ime nosi framasonska diploma v kranjskem deželnem muzeju in ki je po zaznamku umrlih v „Laibacher Zeitung“ res umrl 6. februarja 1855.

Vsaj iskro človekoljubja je ljubljanska loža brezdvomno v tem ali onem „Ilircu“ razvnela. Kulturni zgodovinar mora konstatirati zanimivo dejstvo: slično mnogim drugim kulturnim strujam je našlo tudi framasonstvo v slovenskem miljeju ugodna tla ter zamrlo le vsled policijskega pritiska.

Povabljen nepoklicanec.

Trnjeva pot slovenskega literata samouka. — Spisal Prostoslav Kretanov.

IV.

Med uredniki in sotrudniki „Slov. Naroda“.

V uredništvu „Slovenskega Naroda“, ki je šele pred par meseci postal dnevnik, je vladala tiste dni neka vročična nervoznost in negotovost v smeri in tendenci narodno-naprednega glasila.

Poleg glavnega urednika Josipa Jurčiča, so bili takrat naslednji sotrudniki „Slovenskega Naroda“: Dr. Josip Vošnjak, ki pa je bil kot deželni poslanec štajerski po cele mesece v Gradcu; Davorin Hostnik, ki je imel na oskrbi podčrti „listek“; nadalje Matej Stregar, kot korektor ter končno neki Medic, ki je prihajal v prostih urah v uredništvo pisat dnevne novice, domače stvari itd.

To je bilo pač majhno krdelce časnikarskih delavcev in še ti, z „chef-redakterjem“ vred so bili zgolj nepoklicani „diletantje“ na politično-publicističnem polju, po slučajni svoji sestavi pa precej pisan konglomerat heterogenih življev.

S tem pa nikakor nečem omalovaževati velike rutine prvih treh pravkar imenovanih takratnih „Narodovih“ urednikov, ki so se trudili in mučili okrog lista kaj neumorno od zore do mraka, kar v tistih časih ni bilo baš prijetno. Zlasti Jurčič je bil pravi ženij v spretnem ter naglem urejevanju mladega dnevnika, za kate-rega je tisto leto pisal poleg rezkih političnih člankov-uvodnikov ob enem v listku zgodovinski roman „Ivan Erazem Tatenbach“, ki ga je priobčeval, zlasti ob času državnozbornih volitev razkosanega v predolgih presledkih. Obžalovali smo ostali njegovi pomočniki, posebno dr. Josip Vošnjak, da je Jurčič moral hkrati služiti dvema gospodinjama, politiki in beletristiki! Pa mož je bil, čeprav rojen na mehkem Dolenjskem, precej svojeglaven in samovoljen! Kolikrat

se mu je dr. Vošnjak ponujal za namestnika v spisovanju suhoparnih uvodnikov, da bi se laglje posvetil svojemu romanu, ki je naposled bil že tudi suh kakor poper, ali kakor mu je rekel dr. Vošnjak kar v brk: „zgolj historični podatki se mu vidijo, kakor bolniku rebra!“

„Pustite uvodni članek za danes le meni — Tatenbach lahko počaka do jutri!“ se je odrezal Jurčič večkrat, na kar je ponudnik nevoljno mrmraje sedel za svojo mizo; ali predno je preteklo pol ure, ga je poklical Jurčič: „Alo, gospod doktor! Pojdiva na izprehod!“

„Pa članek?“ ga je vprašal ta.

„Ga že — stavijo!“ je odvrnil Jurčič s kislim usmevom ter nataknil svoj zmečkani klobuk na glavo.

„Ste ga videli — kakšen je to ženij!“ je rekel dr. Vošnjak — kimajoč mimo moje mize, ter še med vrati pridodal: „Škoda, da je tak trmast Kranjec!“ . . .

Poslednja pripomnja je merila na Jurčičev odpor zoper radikalnejšo, svobodnejšo pisavo „Slovenskega Naroda“, kakeršno je nasvetoval svobodomiselni, odločni dr. J. Vošnjak, ki si je bil tiste dni izvolil za geslo: „Vse za dom, omiko in svobodo!“ Tu sta se moža včasih kaj strastno spoprijela, pri čemer se je pojavil nenavaden prizor, da je bil štiridesetletni mož dr. J. Vošnjak radikalnejši, nego-li deset let mlajši mladenič J. Jurčič, čemur pa se ni čudil, kdor je poznal razliko razmer, v kakoršni sta se rodila, vzrasla in vzgojila imenovana sobojevnika na politično-narodnem polju.

Mi ostali njujini sotrudniki smo bili takrat na strani radikalca - svobodoljuba drja. Josipa Vošnjaka. Zlasti jaz, v svobodni prirodi vrasli samouk, ki sem preživel svoje detinstvo brez vsakoršne vzgoje, sam sebi prepuščen, nediscipliniran ter slabo poučen; potem pa prebil štiri leta med prostimi, svobodoljubnimi umetniško-

obrotnimi pomočniki ter končno sedem let med razboritimi, svobodno se gibajočimi pomorščaki in njihovimi visoko izobraženimi in prosvetljenimi častniki, — jaz, pravim, sem bil tiste dni najradikalnejši „svobodomislec“, ki sem se bil, ob držnem, desetletnem čitanju poučnih knjig v mornarični knjižnici otresel vseh tistih praznoverskih bajk in grozljivih izmišljotin o nekem „drugem svetu“, kar so mi jih bile natvezle v otroških letih tujekrvne dojlje...

Tega svobodoljubnega mišljenja nisem prikrival. Zbok česar mi je Jurčič nekoč nekako šaljivo-resno zagrozil:

„No, Vi svobodomiselni Savle! — Starina Trstenjak Vas bode že poslal v — Damásk, da se spreobnete v vernega „Pavla“, ali ka-li?“

Toda, kakor je razvidno iz njegovega poprej navedenega pisma od dne 10. februarja leta 1872, tolerantni „starokatoliški Jožefinec“ Davorin tega ni niti poizkusil, dasi sem bil v poznejših letih mnogokrat njegov gost.

Ko je potem maja meseca l. 1873. Janko Kersnik začel pisati za „Slov. Narod“ duhovita svoja „Muhasta“, pozneje pa „Nedeljska pisma“, smo ga z radostjo pozdravili vsi v našem uredništvu. In jaz, ognjevit entuziast si nisem mogel kaj, da bi mu ne izrazil pismeno svojega zadoščenja; ob enem pa sem mu poslal nekatere podatke za nadaljna njegova pisma, za kar se mi je genijalni listkar zahvalil z naslednjim pisemcem z Brda, dne 29./6. 1873:

„Čestiti gospod!

V prvo prav lepa hvala Vam za Vašo prijazno ponudbo. Kakor ste videli, sem vse hvaležno porabil. Ako še kaj pišete, me bo jako veselilo, — primerne reči vse porabim, — izbiranja pak mi ne boste zamerili.

Samo prosim Vas v prvič: molčati, drugič: molčati in tretjič: tudi takó; kajti, ako se izve, da sem jaz pisatelj — potem bi moral za zmiraj obmolkniti.

Za-se se sicer ničesa ne bojim; pa zarad rodbine moje bi mi bilo jako neugodno. Torej — še enkrat prosim — molčanje!...“¹⁾

¹⁾ Te malenkostne, že davno pozabljene epizode bi zdaj, po 39 letih ne bil privlekel na dan, da ni urednik — „Zbranih spisov“ — Janka Kersnika: v svoji vnemi izgrebel iz Kersnikove literarne zapuščine baš mojih dveh pisem, češ: glejte ga — „svobodomisleca!“, za kar sem mu

V uredništvu „Slov. Naroda“, ki je bilo nameščeno takorekoč na cesti, kamor je imel pristop vsak človek, in kjer je včasih vršelo kakor v čebelnjaku; tam v tisti skupni sobani torej ni bilo govora o mirnem, držnem in dobro premišljenem pisateljskem delu.

In glejte! Kakor strela z jasnega neba mi je prišlo odrešenje iz tiste duhomorne zmešnjave, predno bi se bil nadejal:

V.

Brez službe na cesti.

Dne 1. avgusta l. 1873. sem prejel namreč od dr. Karla Ahazhizha „dekret“, ki mi naznaja, da je „upravni odbor „Narodne tiskarne“ sklenil nastaviti vodjo tiskarne, kateri bode ob enem administrator „Slov. Naroda“. Vsled tega je upravni odbor primoran Vam službo kot administratorju „Slov. Naroda“ odpovedati tako, da od danes v treh mesecih to je 1. novembra stopite iz naše službe...“

Imel sem torej — po preteku osmih mesecev! — v rokah pravoveljaven „potni list“ v neznanu mi deželo nadaljnega kruhoborstva.

Ker sem bil v svoji naivni zaupljivosti v stalnost sprejete „zasebne“ službe pri narodno-političnem zavodu zažgal za seboj brv, po kateri bi se bil mogel vrniti k „polnim loncem v svoj arzenalski Egipt“, mi ni preostalo drugega, nego vzeti v roko „popotni les“ ter oditi s trebuhom za kruhom v širni svet, po katerem tavam še zdaj, pod večer svojega viharnega življenja.

pa le hvaležen; kajti s tem je dokazano moje sotrudištvu pri onih takrat toli proslavljenih „Nedeljskih pisemih“ Kersnikovih...

Takisto se mu moram zahvaliti na dobrohotnem uvrščanju med klasična Kersnikova dela tistih treh podlistkov: „Domovina križem potovanja“.

Ali pa se je povišala pisateljska slava Kersnikova s tem, da so se priobčili med izvirnimi njegovimi spisi tisti efemerni, po drugih mu narekovani pamfleti? — Dixi et salvavi animam meam!

Oporekati pa moram takoj zdaj, da me urejevalec zbranih spisov Janka Kersnika, zvezek VI. sešitek I., str. 230 in 236. predstavlja kot golobradega „mladeniča“, dočim sem kot malone doslužen vojak, bil osem let, en mesec in tri dni starejši od J. Kersnika.

Ko dospejem v teh svojih spominih do l. 1897., dokazal bom, da je pokojni Janko Kersnik vpričo mene, in camera charitatis, obžaloval tisto, kakor je rekel, študentovsko igračkanje s preobračanjem imena in naslova, za kar mi je dal takrat sijajno, uprav kavalirsko zadoščenje.

Z nemškimi, po „prezidentu“ „Narodne tiskarne: dru. K. „Ahazhizu“¹⁾ njenem (novem) „direktorju“: Hugu Turku podpisanim spričevalom sem dne 31. oktobra l. 1873, ostavil „belo“ Ljubljano, ne da bi bil iskal in moledoval ondi za kakšno službo ter sem se napotil, v spremstvu svoje mlade, a junaške ženske Lucinke k nekdanjemu mojemu podporniku, po vsem Dolenjem Štajerju znanemu „slovenskemu knezu“: Dominiku Čolniku, veleposestniku na Drvanji, v fari Sv. Benedikta v Slov. Goricah. Ta predobrosrčni „rodoljub“ in „pokrovitelj“ revnih „pokvarjenih dijakov“ in drugih „izgubljenih eksistenc“, zaznavši o mojem odpuščenju iz službe pri „Narodni tiskarni“ v Ljubljani, me je bil povabil z ženko vred k sebi, za nekakšnega „oskrbnika“ njegovega obsežnega veleposestva in daleč narazen ležečih vinogradov, kar sem mu jaz, nepoboljšljivi sanjač in lehkomišelnai navnež verjel, navzlic dobrohotnemu svarilu mojega Mentora izza šolskih let, profesorja Josipa Šumana, ki mi je pisal:

„On je gostoljuben mož, Vas bo z veseljem sprejel in pogostil, pri njem ste kakor dolgo hočete — ali premišljevanja je vredno, če potovanje na take vakance ni predrago, kajti daljše službe mislim Vi pri Čolniku niti ne iščete, niti ne najdete“ . . .

Žalibog sem se kmalu prepričal, da je profesor Šuman govoril resnico!

VI.

Na počitnicah pri „Slovenskem knezu.“

Čolnik naju je sprejel res prav gostoljubno ter nama je odkazal stanovanje v zgornjem nadstropju poleg obširne svoje knjižnice, iz katere mi je že štirinajstletnemu dečku l. 1858. posojeval mnogovrstne knjige.

Prve dni nama je razkazoval svojo novo, vili podobno enonadstropno prostorno hišo s štirimi stolpi na voglih in razširjena gospodarska poslopja z modernimi udobnostmi za živino. Sprevajal je naju nadalje po vsem razsežnem svojem veleposestvu, po njivah, travnikih in po

¹⁾ Jako ljubeznivo me je imenovani prezident takrat odslovil, v pričo svojega koncipienta drja. Val. Zarnika: „Kixsen-koksen!“ je zarenčal nad menoj. „Was wollen Sie!? Lepo Vas prosim; da oben kommandiert ein jeder — Esel! Ampak jaz bom dal vso „butiko“ likvidirati! Leben Sie wohl! Adieu!“

gozdih, ter naju vozil zdaj v te, zdaj v one daljne gorice, kjer je bil dal takisto vse hiše in viničarska bivališča s hlevi vred prezidati in olepšati. Zlasti nama je s posebnim ponosom razkladal vso dragoceno vinsko posodo in orodje za umno vinarstvo in kletarstvo po svojih po knežje opremljenih „pivnicah“ t. j. podzemeljskih kleteh ter nama dajal pokušati raznovrstna plemenita vina iz ogromnih hrastovih sodov, ki so bili po načelnem dnu umetniško izrezljani in s pomenljivimi vinslavečimi verzi popisani. Tu smo potem pili in peli ter se radovali navadno v pozno noč ter se vračali domov po nevarnih vinogradskih klancih šele proti jutru . . .

In tako so se nam vrstili vedri jesenski dnevi s hladnimi nočmi „in dulci júbilo“ in predno sem se dobro zavedel, kje sem, so potekli trije tedni! Na začetku četrtega tedna pa sem se — na blagohotni opomin moje za bodočnost skrbeče ženske ojunačil ter vprašal prijatelja Čolnika, kakšen „delokrog“ mi je namenil. Mož je „skomizgnil“ v vidni zadregi z rameni ter dejal nekam dvoumno:

„Dragi Vatroslave! Zdaj pod zimo se pač ne boš loteval dela. Miren bodi, pa jej in pij ter „veselo poj“: ko napoči pomlad, bodeva videla, za kaj se daš porabiti!“

Po teh pomirjevalnih besedah pa, kakor da bi hotel pregnati nadležne misli in skrbi sebi in — meni, je snel s klina ključ od „vrha“, t. j. od kleti pri domačem vinogradu, ki mu pri nas pravijo „Děsnjak“, ter me povabil na „kupico vina“, da se pogovoriva „na samem“ o njegovih načrtih za bodočnost.

In ondi, globoko pod zemljo, v tihi kleti, med velikanskimi vinskimi sodi mi je seveda predobri moj „kučegazda“ razodel svoje plemenito, za naš bedni narod plamteče srce ter mi opisal svoje previsoko leteče sanje o narodnem odreševanju, ki so, po njegovem prepričanju, odpirale čaroben razgled v zlato dobo vsega Slovanstva . . .

Ko pa sem prišel o polnoči v svojo spalnico, me je pričakovala ondi še bedea žena vsa objokana ter mi pripovedovala, da je bila za moje odsotnosti pri njej Čolnikovica, ki se je na ves glas jokala ter venomer tarnala:

„Moj Bog, moj Bog! Lehkomišelnai, brezbrizni in preradodarni moj mož nas bode spravil vse na beraško palico!“ . . .

(Dalje prihodnjič.)

Listek.

Književnost.

Dr. Josip Gruden, Zgodovina slovenskega naroda. 3. zv. Izdala Družba sv. Mohorja v Celovcu 1913. Izšel je tretji zvezek te lepe knjige in ž njim je dokončana srednjeveška zgodovina slovenskega naroda.

V prvih treh poglavjih nam opisuje pisatelj prihod Turkov v Evropo, njih boje na naši zemlji in obrambo slovenskega ozemlja po naših pradedih. Zapuščene in izdane so bile naše dežele ne samo od celega krščanstva, ampak celo od države same, v kateri so živeli. Naši kmetje so celo dolžili nekatere plemenitaše, ki so bili vsi tujega rodu, da so skrivni zavezniki turškimi razbojnikom. Skupni deželni zbori Notranje Avstrije, t. j. Kranjske, Koroške in Štajerske, ki so nekoč tvorili staro Karantanijo, so se posvetovali o obrambi. Edina pomoč, ki je prišla od teh skupnih zborov, so bili novi davki. Tudi nemški državni zbori so se pečali s „turškim vprašanjem“. Ali ostalo je samo pri besedah, dejanj in pomoči ni bilo. Da bi imela pomoč, ki je došla Slovincem od papežev in cerkve, večjega pomena, s tem se s pisateljem ne moremo strinjati. Namen je bil sicer dober, ali z odpustki, raznimi cerkvenimi milostmi, z litanijami in cerkvenimi obhodi se Turki pač niso dali prepoditi. — Da smo s Srbo-Hrvati en in isti narod so nam pokazali tudi turški boji. Hrvatje so sporočili vsak turški naval na njihovo ozemlje našim deželam v posebnih „turških glasih“ pisanih z glagolico v hrvaškem jeziku. Večkrat so tudi šli naši ljudje svojim bratom na pomoč, in s tem so utrdili vezi, ki so jih spajali od davnih časov že. Ti skupni boji, to skupno trpljenje nam je porok, da vzlic vsem zaprekam ostanemo s Srbo-Hrvati en edinstven narod, kateremu je zgodovina ista, kateremu je sovražnik isti. — V vseh teh bojih je največ trpel naš kmet. Več kot 100.000 Slovencev je bilo ugrabljenih in pobitih. In posledice so bile še hujše. Od opustošene zemlje je moral naš kmet plačevati ravno isto desetino, kot poprej. Kmet je vsled pritiska plemičev vedno bolj propadal in obupaval, dokler ni prijel za orožje in šel v boj za „staro pravdo“. Te boje nam opisuje pisatelj v 23. poglavju. Koncem 14. stoletja se je kmet spuntal in upori niso hoteli ponehati. Eden največjih je bil l. 1515., ki se je razširil po celi slovenski zemlji. „Slovenska kmečka zveza“ pa je bila po trimesečnem boju za nekaj časa popolnoma strta. Vsi ti upori pa nam kažejo samozavest našega naroda. Na Nemškem je bilo treba Lutra, da je vzbudil kmeta, da ga je navdušil za svobodo. Slovenski kmet je sam v sebi čutil potrebo po izgubljeni svobodi.

Zanimivo je tudi 18. poglavje, v katerem kaže pisatelj, kako so se zgodovinski dogodki zrcalili v narodnih pesmih in pripovedkah.

Šestero poglavij je izključno posvečenih kulturni zgodovini. V 19. poglavju se nam opisuje postanek in razvoj plemstva in deželne uprave.

Plemstvo je bilo pri nas nemško ali laško; slovensko je bilo že popolnoma iztrebljeno. Znamenit je popis kmečke večje, t. j. zbora kmetov celega sodnega okraja. Mestno prebivalstvo se je sčasoma popolnoma potujčilo, obrt je bila v mestih vsa v nemških rokah, le trgovina je ostala do 16. stoletja v slovenski posesti. Cehovstvo v mestih je uničilo stari slovenski način rokodelstva, da se je namreč vsa za druga ali vas pečala vedno z istim rokodelstvom. Rudarstvo sega v naših krajih že v prazgodovinske čase. Na Gornjem Štajerskem, na Koroškem in Kranjskem pa so bili Slovenci prvi, ki so kopali in obdelovali železo, srebro, zlato in svinec. Pozneje šele so se polastili rudnikov tujci. — Kmečki stan je bil slovenski. V 22. pogl. se nam opisujejo razmere kmeta, ki je bil pa po večini nesvoboden. Stare listine so nam ohranile tudi krasna domača imena, ki so skupna last jugoslovanska.

Poglavja 24—26 nam podajajo sliko cerkvene zgodovine na Slovenskem. L. 811. je Karol Veliki določil reko Dravo za mejo med oglejsko in solnograško cerkvi. Razdelitev je postala za nas usodepolna. Severno od Drave smo izgubili skoraj vse ozemlje. Tam je vladal tudi cerkvi nemški knez, ki je bil v prvi vrsti Nемец, potem šele cerkveni služabnik. Ta je pomagal posvetni oblasti raznarodovati naše ljudstvo. Oglejski patrijarhi pa so bili često v bojih z našimi posvetnimi gospodarji, in vsled tega ni cerkev imela na naše kraje južno od Drave tolikega vpliva. Tudi po naših deželah se je razširilo bogomilstvo, ki se je bilo začelo v Bosni. Katoliška cerkev se je morala zelo truditi, da se je pri nas zatrlo. Največ so k temu pripomogli dominikanci. Sploh je bilo število redovnikov in redovnic tudi v srednjem veku na Slovenskem zelo veliko.

27. poglavje govori o šolstvu, znanosti in umetnosti. Šole so v srednjem veku vzdržavale župnije, mestne občine in samostani. Latinščina in nemščina se je učila povsod. Ali tudi slovenščini je bilo odkazano mesto, vsaj v nekaterih krajih. V Beli Krajini in tudi v Vipavi se je učila slovenščina s cirilskimi in glagolskimi pismeni. In to v elementarnih šolah. Tudi nekaj višjih šol je bilo v naši domovini. Univerze pa so posečali naši predniki v Italiji, v prvi vrsti bolonjsko in padovansko. Ko se je ustanovilo dunajsko vseučilišče, je bilo tam mnogo Slovencev profesorjev. — Slo-

venščina se ni mnogo pisala v srednjem veku. Slovenci so se po večini posluževali latinščine, kakor je bilo tedaj navadno tudi pri Nemcih. Zato pa kaže umetnost pri nas vesel razvoj. Ali umetnin v zlatu in srebru nam ni ostalo skoraj nič. Vse to so prekovali v Gradcu v denar, kadar je bila turška sila najhujša. Ne samo kri in denar, tudi umetnost so naši pradedje žrtvovali v boju proti Turkom.

Zadnje poglavje tega zvezka nam slika versko in narodno življenje v srednjem veku. Ustanavljale so se cerkvene bratovščine in hospitali, Slovenci so romali na številna božja pota doma in v tuje kraje. Načrtno nam popisuje pisatelj razvoj hiše na Slovenskem, nemški in italijski vpliv na njo, in narodno nošo, ki je bila prvotno taka, kot je danes hrvaška.

Marsikdo bo morda očital pisatelju, da ni popolnoma objektivno. Zgodovina more biti objektivna samo takrat, kadar suhoparno našteva in izčrpava vire. Drja. Grudna „Zgodovina slovenskega naroda“ razodeva povsod, da jo je spisal resen katoliški svečenik, a priča tudi, da jo je spisal vnet Slovenec, ki je razmišljal s čutečo dušo o zgodovini našega naroda in je črpal iz nje ne le žalost, ampak tudi upanje v boljšo bodočnost. Želimo, da bi vsaka slovenska duša, če je tudi že obupala nad prihodnostjo našega rodu, pila iz te knjige sveto navdušenje in da bi vsakega gnala k delu za boljše in veselejše dni.

R. K e n d a.

B. Aškerc: Izabrane pjesme. Pripredio Dr. A. Bazala. U Zagrebu 1913. Izdanje Matice Hrvatske. XXXV+204.

S to letošnjo slovensko knjigo, ki jo je izdala Hrvatska Matica, je postavila spomenik možu, ki je prvi delal na ožjo spojitve obih naših Matic in kot urednik Ljubljanskega Zvona vedno zasledoval hrvaške stvari in sprejemal hrvaške članke. To je že na zunanje čin pijetete; ta blaga pijeteta odseva tudi iz obširnega uvoda, ki ga je zbirki napisal znani hrvaški filozof. Za motto je uvodu vzel besede, ki so v resnici prava znamka za ves uvod: „Lakše je u djelu velikoga duha iznači pogriješke i zablude, nego o vrijednosti njegovoj podati jasni i potpuni razvoj (Schopenhauer).“ Bazala v uvodu, kakor sam pravi, ne namerava podati popolne in jasne slike Aškerčevega pesniškega življenja, ampak hoče samo pokazati „najmarkantnije crte misaonoga svijeta, što se u njegovoj poeziji razotkriva.“

Da pokaže ta „misaoni svijet“, razpravlja Bazala najprej v I. oddelku svojega uvoda (III.—VIII. str.) podrobno o pesnikovem poklicu sploh, o umetniškem ustvarjanju; o razmerju umetnika do sveta in življenja, o nalogah poezije, sploh o principijalnih prашanjih umetnosti. V naslednjih oddelkih razprave raziskuje Aškerčevo življenje in delo po teh principih. Vsa razprava je premišljena, oprta na mnogih filozofskih delih od Platona pa do naših dni, pisana s skrbno ljubeznijo — toda v kljub vsemu temu se mi zdi, da je izgrešila svoj cilj.

„Misaoni svijet“, ki ga skuša Bazala iz Aškerca rekonstruirati, pri Aškercu samem ni bil nikdar zavesten, nikdar prava njegova last. V Aškerčevi poeziji druge dobe se ne kaže filozofska globina idej, ampak ravno teh idej najbolj splošne formulacije, njih zadnji izrastki — prehajajoči pogosto že v vsakdanje žurnalistične šlagerje — teh idej razblinjani odlitki, kakor jih dobi vsaka lepa in visoka ideja, kadar se je enkrat razširila med maso, ki jo po svoje razžveči, da postane prijetna tudi najsplošnejšemu okusu in prebavna tudi za poprečen želodec. Aškerc ni bil pravi pro-

pagator (za to mu je manjkala prava poglobitev v glavne probleme današnjega intelektualnega sveta), ampak samo zelo občuten in sprejemljiv publikum in navdušen komparz.

Vsebina njegovega pesniškega dela je v primeri z njegovim obsegom neverjetno majhna in enolična. To se vidi že na snoveh, ki si jih jemlje. Ponavljajo se isti motivi, iste šablone; kar je opeval v prvem času samo v baladi ali romanci, iz tega se razraste pozneje cela knjiga, ali celo dve. („Slovenska legenda“ — Trubar, Mučeniki!) In ko primanjkuje snovi, pa jo grabi skupaj, kjer je le mogoče: v arhivu, v člankih zgodovinske vsebine, na mirju, na mnogih potovanjih. Da je zato potoval, to Bazala zanikava, toda njegovi razlogi niso tehtni. Naglica, s katero je potoval Aškerc iz kraja v kraj, je patološka: dokaz nervoznosti, s katero išče novih impresij in impulzov, ki jih pa nikjer ne more najti. Toda ne zato, ker jih ni, ampak zato, ker jih on ni mogel videti. Sicer bi jih videl in dobil tudi doma, če bi to bilo njemu sploh mogoče. Kakor glede potovanj (str. XIV.), tako Bazala Aškerca tudi glede vsebine njegovega dela ni popolnoma razumel. — On piše (str. XII.), da je „područje Aškerčeve poezije neobično široko“ in našteva dolgo vrsto raznih kategorij, v katerih se je poskušal Aškerc. Toda, če si po teh kategorijah razstavimo Aškerčeva dela, pridemo ravno do nasprotnih sodbe. Njih epična vsebina je majhna in enolična, njih ideja pa plitva in površna. Bazala našteva: „Pjesma njegova obuhvata sadašnjost i prošlost slovenskoga naroda, osobito u velikim njegovim socijalnim pokretima...“ — toda če že to merilo položimo na Aškerca, vidimo, da skuša Bazala v Aškercu najti nekaj več, ko se v njem nahaja. „Stara pravda“ je mikala Aškerca v prvi vrsti — da ne rečemo zgolj! — po svojih epičnih kvalitetah in ne po socijalnih motivih, ki jih ni — menda nikdar poznal. „Anka“ ima, dasi je sestavljena iz samih epičnih sestavin, brez vsiljive tendence tudi socijalno ali socijalistično vsebino. — In ker smo že ravno pri „socijalni struni“ njegove poezije, privzemimo še drugo, ki se pri njem pozneje vedno bolj čuje: kulturno, religiozno. „Slovenska legenda“ je njegovo prvo „delo“ o naši reformaciji — toda pogledjmo si samo, kaj in kakšna so mu sledila. Sploh se opaža na teh zanimivih paralelah, kako usodno je propadala umetniška vrednost Aškerčevega dela, čim bolj se je oddaljeval od svojega prvotnega zdravega epičnega realizma in lezel v idejno abstraktnost. Kako je bil v resnici mož epike, **dela**, to se vidi na njem kot uredniku „Ljubljanskega Zvona“. V njem se kaže Aškerc moža, ki bi rad delal, ki skuša na vse strani razširiti slovensko obzorje, razširiti svoj list in ko to ne gre — ker manjka delavcev ali občinstva ali obojega — pa se loti stvari sam. A ne da bi delal, ampak da kliče na delo, da postane iz delavca agitator. Tragika moža, ki je napisal verze: „V delih svojih sam boš živel večno“ — in ne v „idejah“, če hočemo ta njegov verz tako umevati. Tako je nazadnje ostal vojskovodja brez vojske in dirigent brez orkestra oni mož, ki sicer ni znal vzeti v roke ne puške ne gosli, ki pa bi mnogo storil in prišel v svoj pravi element, če bi imel ljudi, ki bi oboje znali.

Za Aškerca toli usodni prehod iz epične realnosti v idejno abstraktnost, kjer je moral omagati, se jako žarko kaže že v znani parabolii „Pegaz in osel“, torej v času, ko je bil Aškerc na vrhuncu svojega ustvarjanja in slave. Tam opisuje v jarkih kontrastih pegaza in osla, pa pravi med drugim:

„Kdo vé pač, kod Pégaza nosi polet?
On smelo preméri ti križem ves svet,
Večji ko tvoja ograja,
Lepši ko tvoja je staja.
Obzor idej tvojih ne sega črez plot,
Na uzdi te kratki tvoj vodi gospod.
Skromen mi, sivko moj, bodi;
Kar je nad teboj, ne sodi!“

Toda ta kontrast Aškercu ni bil dovolj, zato stoji med tema dvema kiticama še ena, programatična. V njej Pegaz pravi o sebi:

„In koder on koli po svetu leti,
Pod saboj motri on le žive ljudi;
Pisano gleda življenje,
Radosti v njem in trpljenje.“

V tej kiticici je Aškerc popolnoma zapustil krepko ipično karakterizacijo in zašel v abstraktno argumentacijo. Pegaz se je spozabil in je začel naenkrat filozofirati. In kako mučno, plitvo je to „filozofiranje“. Jaz, ki ljubim Aškercu zaradi vsega, kar je res lepega in dobrega na njem, moram odkrito priznati, da mi je ljubši osel, ki nese v mlin vrečo žita in prinese domu vrečo moke, ko takle Pegaz, ki o sebi (če že ne molči!) ne ve drugega povedati in igra samo vlogo neinteresiranega kibica.

Da je Aškerčeva „filozofska“ izobrazba bila v resnici plitva, to se vidi najbolj jasno tudi na žalostnem dejstvu, da je vedno bolj lezel v fanatizem in zelotstvo, na las podobno onemu, ki ga je s tako jezo in takim srdom preganjal. — Bazala ga tudi tukaj brani in hoče n. pr. „Luterala Kremenjaka testament“ razložiti z vplivom Nietzscheja! Toda to ni Nietzsche, ampak morala starega testamenta, ki je bil Aškercu vse bolj blizek ko Nietzsche. Morala, ki ni krščanska, toda tudi ne „humana“. Zato se človek kar začudi, ko bere v razpravi o Aškercu Voltairejeve verze

Sois juste, bienfaisant, contraire a tout extrême,
Indulgent pour ton frère, indulgent pour toi - mème.

Kakor se je razprava začela, tako simpatično in ljubeznivo se tudi konča. Bazala pravi: „Aškerčeva je poezija proizišla iz života. Njegov pogled na život neče se svakome činiti opravljan, ali i onaj, koji se ne bi mogao s njime složit i unutra srednjim (!) životom oboriti, kao što i ova slika hoče da se stavi na mjesto sadržaja zazbilnosti. Aškerčeva poezija je izišla iz života i odredjena je za život, — neka se dakle i životu prepusti, da na njoj izvrši selekciju.“ — Dobro povedano in lepo mišljeno, toda ves značaj Aškerčevega pesniškega dela je tak, da moramo iti dalje, ko gre Bazala v zadnjem stavku. Baš ker je Aškerčeva poezija namenjena življenju, ne bomo šele eksperimentirali, kako jo bo naš život prenesel, ampak bomo selekcijo pospešili. To je za nas, ki smo majhen narod, tudi vprašanje narodne ekonomije; mi nimamo časa, da bi čakali na uspeh takega — znanstveno sicer zanimivega — eksperimenta.

Izbere poezij ne bom rešetal, samo to bi še omenil, da bi prav rad zamenil „Slovensko legendo“, ki je ni v knjigi, z „Bajramsko“. Za zbirko smo lahko hvaležni Matici, ki jo je omogočila in uredniku, ki si je naredil z njo toliko truda. Oba sta podala občinstvu v tej knjigi mnogo intelektualnega in estetičnega užitka.

Dr. Jož. A. Glonar.

Dr. Janez Mencinger. Izbrani spisi. II. zvezek.

Izdala „Matica Slovenska“. Troje povesti je zbranih v tej knjigi, in dasi ni med njimi niti ene, ki bi zaslužila po svoji umetniški kvaliteti posebno pozornost, pričajo vendar vse o individualnosti svojega avtorja, ki se zlasti kaže v originalnem in krepkem izražanju ter nagnjenosti do razmišljanja in psihološkega črtanja značajev. „Bore mladost“ je izšla prvič l. 1862. in nam po svojem obupnem pesimizmu odpira pogled v čudno tedanje duševno razpoloženje pisateljevo. Stvar je nezdravo sentimentalna in niti najmanj ne da slutiti poznejšega robustnega in krepkega satirika, duhovitega filozofskega pisatelja in pesniškega slikarja kmečke idile in romane. Povest „Bore mladost“ se godi za časa bohinjskih fužin in graščakov kraj Bohinjskega jezera. Junak se utopi, junakinja gre v Velesovski kloster.

Povest „Skušnjave in izkušnje“ je bila napisana l. 1865. in se po snovi prijetno razlikuje od prejšnje po nekaterih realističnih prizorih in krepkih kmečkih tipih. Glavni junak povesti je mladenič Vekoslav; izvršil je pravkar gimnazijo in potuje z dvema slučajnima znančema po Gorenjskem. Po malenkostnih skušnjavah in izkušnjah — prijatelj ga čvrsto potegujeta — grede v semenišče. Tudi drugače vsebina ni niti duhovita, niti umetniško lepa, ker je brez smisla za socialno pravičnost. Lep je opis hoje na Triglav in naslednji stavki: „Vendar razgled s Triglava ima nekaj mило otožnega. Zaigrala je Martinu solza v očesu, ko je videl vse meje slovenske domovine z ene same gore. Kako majhna je Slovenija! Videl je tudi veliko lepih pokrajin zunaj domovine; prostrano Beneško dolino do Tridintinskih gora, nekaj Tirola in zgornji Korotan. Spomnil se je zgodovine, da so tudi tam nekdanj prebivali naši pradedje. Koliko sveta smo izgubili v tisočletnem spanju, kako blizu do Triglava se je skrčila meja slovenskega naroda! Laški Videm in nemški Beljak je bliže Triglava, ko slovensko središče — Ljubljana!“ Po tej povesti je Mencinger odložil pisateljsko pero za dolgih 18 let do „Cmokavzarja in Ušperne“, ki sta prišla na dan v „Ljubljanskem Zvonu“ l. 1883. Velika škoda, da je ves čas Stritarjevega „Zvona“ samo od daleč opazoval veselo petje in gibanje, valovanje in snovanje slovenskega književnega polja!

Zadnja povest v letošnji knjigi „Zlato pa sir“ je izšla l. 1860. in je torej najprej potekla iz pisateljevega peresa. Zgodba je naivno-romantična, idilično priprosta, zasoljena s kmečko vražo in modrostjo. V marsičem spominja na Mencingerjevo „Hojo na Triglav“, ki je izšla 38 let kasneje in pomenja vrhunec njegovega pisateljskega ustvarjanja in zano slovo od naše književnosti. Golar.

Slovenska bibliografija za l. 1907—1912. Sestavil dr. Janko Šle binger. Izdala in založila „Matica Slovenska“. Kako je večinoma mnenje o Slov. Matice publikacijah, ki imajo količkaj znanstvene podlage, ve dandanes vsak človek: škoda honorarja, tiska in papirja. To je žalibog naziranje pretežne večine naše inteligence. In kadar izide pri nas taka knjiga, plane tista pretežna večina nanjo, ker ji je bila že od početka sovražna. Prepričan pa sem, da od vseh tistih ljudi, ki ob takih prilikah najbolj udrihajo, ne bi se nihče, ali pa malokdo lotil ogromnega in ob enem nehvaležnega dela. Jaz sem Slov. bibliografijo pozdravil z največjim veseljem in z mano gotovo vsak človek, ki se zanima za razvoj naše književnosti. Pregled v kazalu bibliografije je prav dober in tako razvrščen, da vsakdo zlahka

najde, kar rabi. Morda bi bilo dobro, da ločimo v prihodnje še „pesništvo“ in „pripovedne spise“. Saj to ne stane ne prostora ne časa. Je resnica, da v bibliografiji niso pribiti vsi — tudi najmanjši — proizvodi posameznih pisateljev, kar pa le bolj žali one, ki „se“ ne najdejo v nji, kakor pa splošnost. Nujna naloga vseh pisateljev bi bila tedaj, knjigo natančno pregledati in poslati dr. Šlebingerju eventualne popravke in dodatke glede lastnih spisov. To je edina pot, da se izpopolni naša bibliografija do dovršenosti in da bo tako tvorila nekak naš bibliografski zakonik. Tako delajo nemški pisatelji, s katerimi so bibliografi in založniki v vedni pismeni zvezi. Za naše razmere bi bilo to naravnost posnemanja vredno, le, če se bo ljubilo našim pisateljem odgovarjati, oziroma pošiljati popravke. Nekaj, kar res utegne motiti pregledovalca biografije, je slika naše glasbe. Na strani 217—233 so označene muzikalije, ki so izšle v zadnjih petih letih. Na teh listih vidiš mnogo del najznamenitnejših skladateljev, o kompozicijah dr. Kreka in Lajovic pa ni ne duha ne sluha. Res je, da od teh dveh niso izšla v tem času samostojna dela, toda v „Novih Akordih“ čitamo njihova imena. In „Novi Akordi“? Saj to spada vendar tudi k muzikalijam. Danes stojimo na stališču, da sta ravno dr. Krek in Lajovic dva markantna mejnika našega glasbenega polja in da smemo z nastopom prvega začeti šteti novo dobo slovenske glasbe. Zato bi bilo pač treba, da pustimo poleg Bajuka tudi dr. Kreku in Lajovicu malo prostora v bibliografiji. Mislim si tako, da pridejo pod naslov „Muzikalije“ tudi „Novi Akordi“ in da je v teh popoln pregled del v nje dopisujočih — morda najuglednejših — skladateljev naših. Saj dr. Šlebinger je ta nedostatek gotovo že sam čutil, ker pravi v predgovoru, da je v prvi vrsti hotel podati popolno sliko časopisja in lep slovja. Pa dodajmo v prihodnje še popolno sliko glasbe, ki je tudi merodajna za presojanje narodne prosvete.

Te nedostatke v „Slov. bibliografiji“ pa odpravi dr. Šlebinger zlahka s kratkim dodatkom, ki naj izide v prihodnje leto z matičnimi knjigami.

In jaz danes smelo trdim, da je „Slov. bibliografija“ poleg „Slov. nar. pesmi“ najvažnejša knjiga, kar jih je „Slov. Matica“ podala svojim članom v zadnjih letih. Res je, da bibliografije ljudje ne bodo brali. Tega namena tudi nima knjiga, kakor tudi leksika nihče ne bere. Za javne in zasebne knjižnice, za slovanske bibliografe, za učne zavode pa ima dr. Šlebingerjeva „Slov. bibliografija“ sedaj in kar je glavno — za naš narod za poznejše čase neprimerno veliko vrednost in je radi tega za nas tako važnega kulturnega pomena, da moramo biti zanjo hvaležni „Slov. Matici“ in dr. Šlebingerju. Maister.

Kjer ljubezen, tam Bog. Igra v enem dejanju. Po Leva Tolstega povesti spisal F. Milčinski. **Volkašin**, roparska pravljica v enem dejanju. — Spisal F. Milčinski. Glasbo po narodnih napevih priredil E. A. Oboje založil L. Schwentner v Ljubljani, 1913. — Prva enodejanka se je igrala lansko leto dvakrat v deželnem gledališču s častnim uspehom, čeprav nima dramatičnih efektov in so nekatera mesta preraztegnjena. Manjši odri bodo s pridom segali po nji, še bolj pa po vsej priliki po „Volkašinu“, v katerem je dejanje vse bolj napeto. Diletantskim odrom je dovoljena brezplačna vpriporitev obeh iger, če si pri založniku nabavijo vsaj 6 izvodov. Cena prve je 50 h, druge 80 h.

Umetnost in glasba.

Koncerti Glasbene Matice v Ljubljani. V Zadnji številki „Novih Akordov“ je urednik dr. Gojmir Krek omenil, da je glasbeno društvo „Ljubljana“ dobilo od deželnega odbora kranjskega večjo podporo, dočim se je zavrnil predlog (liberalnega odbornika), da bi se enaka podpora dovolila tudi „Glasbeni Matici“.

Če se ve, kaj je Glasbena Matica v zadnjih 25 letih vse storila za našo glasbo, kako je s svojimi ponajveč uzornimi koncertnimi prireditvami, z izdajanjem domačih glasbenih del in zlasti ekstenzivno in intenzivno s svojo glasbeno šolo prekvasila vse naše glasbeno življenje in ga dvignila na razmeroma visok nivo; če se nasprotno vidi, kako je „Ljubljana“ — rojena pred par leti, torej v času, ko pri nas ni šlo več za to, orati glasbeno ledino — v teh letih bore malo storila za povzdigo naše glasbe; če se še vpošteva, da je isti deželni odbor brez vsakih pridržkov dovolil podporo nemški „Philharmonische Gesellschaft“ v Ljubljani, da je pa deželni odbor že tekom par let iz raznih vzrokov — meni se zde le pretveze — odtegnil sleherni podporo Glasbeni Matici, dočim sta podpore ves čas dobivala „Ljubljana“ in ravno tako tudi nemška glasbena družba: — potem se človeku pač nekoliko čudno zdi, da naša vodilna glasbena revija, za takšno početje večine deželnega odbora nima drugega, kot resigniran vzdih, češ da je politična pesem grda pesem.

Čudno je, a umljivo le iz one žalostne depresije, ki zadnji čas tlači pri nas vse naše kulturno življenje, da je to že par let trajajoče početje toliko časa ostalo brez sleherne reakcije od strani onih, ki jim je pri srcu umetnostna kultura našega naroda, in končno izzvalo samo tožen vzdih, kjer bi tudi najenergičnejši in najvelementnejši „j' accuse“ še od daleč ne dosegel **vandalstva** te kulturne politike, katera se zdi deželnozborski večini umestna, in katere nezmisljenost in absolutno škodljivost za naš duševni napredek bo še treba osvetliti.

Če se te depresije — njenih vzrokov naj za enkrat ne preiskujem — niso mogli ubraniti oni krogi, ki aktivno sodelujejo pri našem umetnostnem podvigu, se ni čuditi, da se je tudi naše publike, kolikor se zanima za te stvari, lotila neka apatičnost kot posledica one demoralizujoče politike.

In zopet je komplementaren pojav, da Glasbena Matica s svojim toliko mesecev pripravlanim koncertom v proslavo skladateljev **Benamina in Gustava Ipavca** ni mogla preje na dan, nego šele v drugi polovici letošnje sezone (dne 5. in 6. jan. 1914). Bila bi pa morala pri prireditvi teh dveh koncertov vpoštevati ono apatičnost in paziti, da jo premaga s posebno skrbno vreditvijo programa. Žal pa je pala v svojo staro napako: program koncertov tako dolg in v sebi tako enoličen, da je bilo v naprej sigurno, da bo publika, privezana na stol cele 3 ure, odhajala od koncerta slabe volje.

Učinkovito sestaviti program, v katerem naj najde mesta kopa malih stvari, se zdi na prvi pogled lahko, in vendar je za to treba popolnoma istega umetniškega tehtanja in disponiranja, kot pri samostojnem ustvarjanju.

Dobro sestavljen vzpored je umotvor zase. V rokah sestavljavca je, da s spretno dispozicijo v programu spravi ne samo dobre stvari do veljave, temveč tudi neznatne dvigne do neke pomembnosti, kakor se nasprotno stvari, ki so same na sebi dobre, lahko bistveno oslabe v učinku ali pa naravnost ubijejo z nespretno razvrstitvijo.

Stvari Benjamina in Gustava Ipavca, ki so prišle za koncert v poštev, so skromne — Gustavove nekatere celo precej skromne — po svoji glasbeni vsebini, in se gibljejo ne izvemši Benjaminovih v zelo ozkih mejah čustvovanja. Tem večja skrbnost je bila za to potrebna pri izbori in razvrstitvi, da bi se končno le izkristaliziral vzpored dovolj mičen za en večer. Namesto takega skrbno disponiranega večera, ki bi bil pustil v publiko prijeten in trajen vtis o ljubkosti zlasti Benjaminovih stvari, pa gre Matica in napravi kar dva (!) koncerta, z deloma ponavljanim, neizmerno dolgim, s svojimi vedno enako ljubkimi točkami že dolgočasnim in na zadnje kar morečim programom. Kaj pomaga, če so bile tudi vse posamezne stvari lepo in skrbno izvajane, ko so pa druga drugo bile. (Da je bila mera polna je nastopil v drugem večeru še slavnostni govornik.) Za to svojo napako je doživela Gl. Matica nemudoma primerno lekcijo s tako slabim obiskom drugega večera, kot takega menda še ni izlepa doživela.

Ali si bo to — že preje večkrat zaslužno — lekcijo kaj k srcu vzela? Vzglede dobro disponiranega programa sta bila programa obeh koncertov **Valborge Svärdrömove** (dne 23. nov. 1913, in 10. febr. 1914) aranžiranih po Glasb. Matici. (Pevka je pela skoro izključno švedske, norveške in danske pesmi, očitno v veliko veselje občinstva, in bi se gotovo nihče ne pritoževal, če bi bila onih par nemških pesmi, ki jih je uvrstila v program drugega večera, nadomestila z onimi švedskimi, ki jih je pela v prvem, a izpustila v drugem večeru.)

Seveda je razen bogatejše izbire stvari, razlikujočih se po svoji ubranosti, tudi izredna umetnost Svärdrömove, ki vsako peto stvar obda s tako individualnim čarom, ona močna komponenta, katera drži vse stvari programa med seboj v ravnotežju in ob enem na višku učinkovitosti. Svärdrömovi so ponekod očitali, da ima v svojem prednašanju nekaj kabaretnega, in tudi pri nas so „nekaterniki“ ponavljali ta očitek. Kot da bi bilo to, na kar mislijo pri svojem očitku, res kak madež na njeni umetnosti! Če pomislim kot na tipično reprezentantnjo kabaretno umetnosti na Ivetto Guilbertovo, se mi zdi zanjo najbolj značilno to, da skrajno izrazito prednaša in karakterizuje b e s e d n i tekst svojih popevk, pri tem pa v korist izrazitosti besede zanemarljivo u z i k a l n i tekst, melodijo. (Guilbertovo označujejo kot „disease“!) In nasprotno je velika množica koncertnih pevk, ki kultivirajo pri pesmih samo muzikalni tekst, dostikrat še tega ne, ampak gojijo le glasovne efekte, besedni tekst pa zanemarljivo do nerazumljivosti.

Meni se zdi, da je v umetnosti Svärdrömove zelo srečna sinteza prednosti obeh omenjenih, nasprotujočih si smeri prednašanja.

Ne samo to!

Za moderno pesem je po mojih mislih najbolj karakteristično to, da se glasba z besedno pesmijo strne in zraste neločljivo tako, da druga drugi izrazitost potencirata in se medsebojno dvigneta v novo bitje višje vrste.

Način prednašanja, kakoršnega ima Svärdrömove, je kot se mi zdi, sploh edini, ki more podati vso čustveno vsebino moderne pesmi.

Nič ni v tem pogledu bolj podučnega, nego če poje Svärdrömove pesem, v kateri je ločiti dve pogovarjajoči se osebi, kot na primer ono krasno švedsko, kjer se pogovarja otrok z očetom: Oče, kam pač labudi hite? „Proč, proč!“ itd. ali ono nemško „Brezuspešno podoknico“ (Brahmsovo), kjer se pogovarjata fant in dekle.

Naša publika se pri Svärdrömovi po svoji večini ni dala motiti s kakimi premišljanji o kabaretu, temveč je s srečnim instinktom takoj spoznala visoko umetnost pevke, blažena na stečaj odprla svoja srca ter ji pripravila nenavadno iskren in navdušen sprejem.

Anton Lajovic.

K Brangwynovi „Vlaka tovarne ladje“. Februarja meseca t. l. je priredilo „Hrvatsko Društvo Umjetnosti“ v Zagrebu znamenito mednarodno grafično razstavo, o kateri poroča v 3. številki „Savremenika“ Vladimir Lunaček. Naslednje vrstice so posnete po tem vsebinsko in stilistično odličnem članku. Za najdragocenejšo pridobitev te razstave smatra Lunaček to, da je Hrvatom jasno dokazala, kako trdi, okorni in nespretni so Nemci v primeri z Angleži, Francozi in Slovani, ter da je razpršila nimbus tako reklamirane nemške umetnosti. Klinger in Stuck uživata kot umetnika po vsem svetu enak renome kakor angleški slikar in grafik Brangwyn ali Amerikanec Pennell, pa vendar kakšna razlika! Kako sta drobna in prisiljena Stuck in Klinger s svojimi alegoričnimi prizori spričo kolosalne istinitosti Brangwynovih bakropisov! Kako malo pove Stuckova „Borba favnov“, a koliko pripoveduje o življenju, o človeku, o modernem razvitku Brangwynova „Vlaka ladje“. Tu je na enem listu pokazano življenje stoletja, in z neizprosno resnostjo je simbolizirana usoda človeških eksistencij, ki poplačujejo minimum svojih življenjskih potrebščin z najhujšim delom v najtemnejših in najzakotnejših prebivališčih...

Brangwyn je umetnik svoje dobe, on ji ne laska in je ne olepšuje, temveč jo kaže v vsej njeni resničnosti in goloti. V njem se čuti ona velika težnja vse moderne umetnosti izza renesančnega časa: vnesti v umetnost ne samo istinitost in resnost prirode, temveč tudi stil, stil, ki odgovarja svojemu času kakor odgovarjajo dela klasične starine svojemu...

Poleg teh dveh angleških mojstrov so bili zastopani še Francozje Steinlen, Toulouse-Lautrec, Gavarni, Valloton, vsi odločni, veliki umetniki, nekaj Nemcev, Hrvatov, Srbov, in Slovenec Saša Šantel, ki da je še malo trd. „Može se reči, da je napredovao od onoga vremena, kad je iskitio Nazorovu priču „Veli Jože“ u Matici Slovenskoj.“

Zapiski.

Za enotno srbsko-hrvatsko književno narečje.

„Srpski Književni Glasnik“ objavlja anketo o vprašanju: katero narečje postani splošno za vso srbsko-hrvaško književnost, južno (ijekavsko) ali vzhodno (ekavsko)?

Ugledni urednik Jovan Skerlić, ki je bil diskusijo sprožil, je priobčil za uvod serijo člankov, v katerih temeljito razmotriva vprašanje od vseh strani ter navaja razloge, ki govore za ekavsko narečje. Razlogi so v glavnem ti-le:

1. Po številu večji in kulturno jačji del srbsko-hrvaškega naroda govori vzhodno narečje. To narečje živi po Srbiji, v Stari Srbiji, razven v Novopazarskem Sandžaku, po celi Makedoniji, v Vojvodini izvzemši med katoliškimi Bunjevci in Šokci, v severo-zahodni Hrvaški, pri kajkavcih in deloma pri Čakavcih; ker so tudi Slovenci ekavci, se govori to narečje po slovanskem jugu od Triglava do Soluna.

2. Ekavsko narečje je bilo književno i prej i danes. (Starosrbska pismenost, kajkavska in ilirska književnost; novo srbsko slovstvo.)

3. Vzhodno narečje je priprostejše, enostavnejše, lažje; v njem brez težave lahko pišejo jekavci in ikavci.

4. Vzhodno narečje je najprimernejše za poezijo. Južno narečje je resda mečje in blagoglasnejše, zato pa je vzhodno ostrejše, jačje, energičnejše, krajše in konciznejše; „kao što je rekao jedan čovek iz istočnih krajeva: „ja nemam vremena da govorim južnim narečjem“.

5. Vzhodno narečje je ekspanzivno, ono ima zase silo stvari, zmaguje samo po sebi in izpodriva južno narečje. „Sam taj razlog je dovoljan, jer u borbi narečja ne pobeđuje ono koje je najlepše no ono kojim se govori u politički i kulturno nadmoćnijim krajevima“.

To prodiranje vzhodnega narečja je Skerliču naraven proces po katerem postane ekavščina prej ali slej splošno narečje srbsko-hrvaško, kakor je gotovo, da bo za trideset, štirideset ali petdeset let latinica skupna književna azbuka.

Prvi odgovor na anketo je poslal dr. Ilesič, ki glasuje za ekavščino. V istem zmislu je odgovoril urednik tega lista.

Nov hrvaško-srbsko-slovenski list. V Zagrebu je začel letos izhajati tednik „Književne novosti“, ki hoče biti beletrističen list z izvirnimi doneski in prevodi, ter objektivni informativen književni žurnal. Doslej je izšlo šest števil z mnogovrstno vsebino med katero dvoje slovenskih prispevkov in ocena „Literarne pratike“. Na list opozarjamo slovensko občinstvo in pisatelje. Naročnina 12 kron na leto (za dijake in učitelje 10 kron). Uprava je na Reki, knjižara Gj. Trbojević.

Cankar med Hrvati. „Matica Hrvatska“, ki je dala lansko leto svojim članom slovenski izbor Aškerčevih poezij

z uvodom profesorja Bazale, obelodani za prihodnje leto Cankarjev roman „Na klancu“, ki je izšel prvič leta 1902. v Knezovi knjižnici „Slovenske Matice“. V privatnem pismu, ki ga je objavila pisateljica Zofka Kvedrova v drugi številki letošnjega „Savremenika“, pravi Cankar med drugim: „Moj roman „Na klancu“, ki je izšel pred desetimi leti, je že popolnoma razprodan in je moja last. Ta knjiga je zame globoko značilna, je vseskozi slovenska ter ima brez dvoma svojo pošteno umetniško vrednost, večjo vsaj (brez ošabnosti!) nego katerakoli druga slovenska povest. Hrv. Matica bi pač ne naredila usluge samo meni in slovenski literaturi, če pokaže Srbo-Hrvatom to knjigo — in ravno to! — Jaz bi ji sam napisal kratek in primeren predgovor.“

Znanstvene publikacije „Maticе Slovenske“.

V tej stvari so se izrekla zadnje čase v javnosti različna mnenja in prišlo je do par precej temperamentnih kontraverz glede prašanja, ali naj Matica izdaja knjige strogo znanstvene vsebine ali ne. Odbor sam je zavzel stališče ter hoče rešiti spor zadovoljivo za pretežno večino članov, ki si žele lažjega zabavnega in poučnega čtiva, in za znanstvenike, ki jih nedostatek strokovnih spisov pri njihovem znanstvenem delu občutno ovira: „Slovenska bibliografija“ in druge podobne učene knjige bodo v bodoče izhajale v manjši nakladi poleg vsakoletnih rednih publikacij Matice Slovenske.

Zbrani spisi p. Stanislava Škrabca. Na platnicah nabožnega lista „Cvetje z vertov sv. Frančiška“ objavlja sedaj že četrto desetletje Kostanjeviški frančiškan p. Stanislav učene razprave o slovenskem jeziku, ki vživajo med slavisti največji ugled. „Slovenska Matica“ je sklenila, da izda spise velikega učenjaka med svojimi izrednimi publikacijami, s čimer ustreže znanstvenemu svetu in izrazi spoštovanje in priznanje možu, ki je dne 7. januarja t. l. slavil svojo sedemdesetletnico. Klic za profesorja na peterburško vseučilišče je skromni pater odklonil, češ da je prestar. Njegove spise uredi Štrekljev učenec dr. A. Breznik.

A. G. Matoš, briljantni hrvaški pisatelj in publicist, ki ga nekateri po originalnosti in kapricioznosti njegovega sloga nazivajo hrvaškega Cankarja, je ta mesec v Zagrebu umrl. Pisateljica gospa Zofka Kvedrova nam je obljubila članek o njegovem delu in o njegovi osebnosti.

